

UDK: 325.3

341.485

doi: 10.5937/crimen2503318R

ORIGINALNI NAUČNI RAD

PRIMLJEN/ PRIHVAĆEN 5.11.2025 / 20.11.2025.

Branko M. Rakić*

KOLONIJALNI GENOCIDI**

Apstrakt: U ovom radu autor se bavi pitanjem opravdanosti i utemeljenosti korišćenja pojma kolonijalni genocidi, mestom i značajem akata istrebljenja koju su kolonijalni osvajači činili prema starosedeocima osvojenih teritorija, kao i odnosom i vezom zlodela kolonizatora prema kolonizovanim narodima sa nacističkim genocidima. Najpre se postavlja pitanje primenjivosti kvalifikacije genocid na dela izvršena vremenski mnogo ranije u odnosu na momenat kada je delo pod tim nazivom inkriminisano. Autor konstatuje da je taj izraz primenjiv u opisnom, fenomenološkom smislu, a da je u pravnom smislu situacija mnogo složenija. U radu se takođe konstatuje da, počevši od samog autora naziva genocid Rafaela Lemkina, različiti autori pojam genocida koriste za širi ili uži krug događaja, tj. da ga shvataju na ekstenzivniji i na restriktivniji način. Autor konstatuje da neki od najgusnijih zločina koje su kolonijalni osvajači počinili prema starosedeocima ne mogu da budu nazvani genocidom jer im, iako je do fizičkog uništenja značajnog dela starosedelačkih naroda došlo, nedostaje genocidna namera. U radu su iznete i strukturalne sličnosti između nacističkog ekspanzionizma i kolonijalizma, kao i između nacističke genocidne politike, na prvom mestu Holokausta, i kolonijalnih genocida, da bi zatim bio dat prikaz genocida nemačkih kolonizatora nad plemenima Herero i Nama, prvog genocida počinjenog u XX veku, koji se smatra prvim modernim genocidom i nekom vrstom preteče Holokausta.

Ključne reči: kolonizator, starosedelac, istrebljenje, zločin, inkriminacija, konvencija, kvalifikacija, namera.

1. KORIŠĆENJE TERMINA „KOLONIJALNI GENOCIDI“ U SVETLU DEFINISANJA I INKRIMINACIJE KRIVIČNOG DELA GENOCIDA

Dana 9. decembra 1948. godine potpisana je Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, kojom je po prvi put inkriminisano, odnosno uneto u

---

* Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet, branko@ius.bg.ac.rs, ORCID: 0009-0004-9551-2363.

** Ovaj rad je nastao kao rezultat istraživanja u okviru strateškog projekta za 2025. godinu „Problemi stvaranja, tumačenja i primene prava“ (podtema: „Pravosuđe i izazovi današnjice“ – tema istraživačke grupe: „Pravosudna reforma sa stanovišta međunarodnog krivičnog prava i krivičnog prava“), koji finansira Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.

međunarodni pravni poredak, krivično delo genocida. U preambuli ove konvencije njeni potpisnici konstatuju da taj akt usvajaju „priznajući da je genocid u svim periodima istorije nanosio velike gubitke čovečanstvu“. Dan kasnije, 10. decembra 1948. godine, Generalna skupština UN je usvojila Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima u čijem članu 11. stav 2. je proklamovano načelo *nullum crimen sine lege*, načelo odavno etablirano u pravnim sistemima prosvetljenih naroda. Postavlja se pitanje kako uskladiti ove dve odredbe, posebno imajući u vidu činjenicu da prema članu 31. stav 2. Bečke konvencije o ugovornom pravu (kojom su kodifikovana već postojeća pravila međunarodnog ugovornog prava) kod tumačenja međunarodnih ugovora tekst samog ugovora, njegovu preambulu i anekse treba tretirati kao celinu.

Kao što je široko poznato, reč genocid je skovao pravni stručnjak, advokat i profesor, Rafael Lemkin, poljski Jevrejin naseljen u SAD, upotrebivši je po prvi put u svojoj knjizi „Vladavina Osovine u okupiranoj Evropi“, i to u njenom „Poglavljju IX: Genocid“, dok je specifična inkriminacija zločina pod ovim nazivom, u značajnoj meri zahvaljujući takođe zalaganjima Rafaela Lemkina, uspostavljena, kao što smo rekli, Konvencijom o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, odobrenom i predloženom za potpisivanje i ratifikaciju ili pristupanje rezolucijom Generalne skupštine 260 A (III) od 9. decembra 1948. godine, koja je stupila na snagu 12. januara 1951. godine. Članom V ove konvencije države potpisnice su se obavezale da će ovo krivično delo uneti i u svoju nacionalnu krivičnopravnu regulativu, tako da je zločin genocida pravno definisan i inkriminisan i na nivou međunarodnog prava i na nivou unutrašnjeg prava velike većine država u svetu. Kao i druga najteža krivična dela inkriminisana na međunarodnom nivou, zločin genocida ne zastareva, prema članu 1. tačka b) Konvencije o nezastarevanju ratnih zločina i zločina protiv čovečanstva, usvojene 26. novembra 1968. godine.¹

1 Odredba člana 1. Konvencije o nezastarevanju ratnih zločina i zločina protiv čovečanstva glasi: „Ne postoji vremensko zastarevanje u pogledu sledećih zločina bez obzira na datum kada su počinjeni:

- (a) ratni zločini prema definiciji u Povelji Međunarodnog vojnog suda, Nirnberg, od 8. avgusta 1945, potvrđenoj u rezolucijama 3 (I) od 13. februara 1946. godine i 95 (I) od 11. decembra 1946. godine, koje je usvojila Generalna skupština Ujedinjenih nacija, a naročito „teški prestupi“ nabrojani u Ženevskim konvencijama od 12. avgusta 1959. godine o zaštiti žrtava rata;
- (b) zločini protiv čovečanstva bilo da su počinjeni u doba rata ili u doba mira prema definiciji u Povelji Međunarodnog vojnog suda, Nirnberg, od 8. avgusta 1945, kao što je potvrđeno u rezolucijama 3 (I) od 13. februara 1946. godine i 95 (I) od 11. decembra 1946. godine, koje je usvojila Generalna skupština Ujedinjenih nacija, proterivanje putem oružanog napada ili okupacije i nehumana dela koja proističu iz politike apartheida, kao i zločin genocida shodno definiciji datoj u Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine, čak i kad takva dela ne predstavljaju povredu domaćeg zakona zemlje u kojoj su izvršena.“

Citirani tekst je preuzet iz Uredbe o ratifikaciji Konvencije o nezastarevanju ratnih zločina i zločina protiv čovečanstva („Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori i drugi sporazumi“, br. 50/70), u kojoj je izraz *“crimes against humanity”/“les crimes contre l’humanité”* preveden kao „zločini protiv čovečanstva“.

O nezastarevanju krivičnih dela videti detaljnije u: I. Radisavljević /2024/, Nezastarevanje međunarodnih krivičnih dela u užem smislu, u: *Odnos međunarodnog krivičnog i nacionalnog krivičnog prava*, Udruženje za međunarodno krivično pravo, Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet, Beograd, pp. 575–588.

Pre izrade i usvajanja Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida Generalna skupština Ujedinjenih nacija je, tokom svog prvog zasedanja, usvojila Rezoluciju 96 od 11. decembra 1946. godine, pod nazivom „Zločin genocida“ (A/RES/96/I/). Ovom rezolucijom je potvrđeno da je genocid zločin po međunarodnom pravu, ali priroda rezolucije Generalne skupštine, kao neobavezujućeg akta, nije bila dovoljna za formalnu inkriminaciju, već je bilo neophodno donošenje konvencije.

Krivično delo genocida je u članu II Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida definisano na sledeći način:

„U ovoj konvenciji pod genocidom se podrazumeva bilo koje od sledećih dela, počinjenih s namerom da se potpuno ili delimično uništi jedna nacionalna, etnička, rasna ili religiozna grupa:

- (a) ubistvo članova grupe (naroda);
- (b) izazivanje teških telesnih ili mentalnih povreda članovima grupe (pripadnika određenog naroda)
- (c) namerno podvrgavanje grupe takvim životnim uslovima koji dovode do njenog potpunog ili delimičnog fizičkog uništenja;
- (d) uspostavljanje mere s namerom sprečavanja rađanja u okviru grupe (naroda);
- (e) prinudno premeštanje dece iz jedne grupe u drugu.“

Ipak, do osnivanja *ad hoc* krivičnih tribunala za bivšu Jugoslaviju i za Ruandu devedesetih godina XX veka, niko nije nigde u svetu optužen za genocid. Iako je uvođenje pojma i krivičnog dela genocida bilo neposredno motivisano strahotama koje su nacisti i njihovi saradnici počinili tokom Drugog svetskog rata, nijednom nacisti nije suđeno za genocid. Na suđenju koje je održano između 20. novembra 1945. i 1. oktobra 1946. godine pred Međunarodnim vojnim tribunalom u Nirnbergu, protiv najviših nacističkih zločinaca, kao i u kasnijim suđenjima održanim od 1946. do 1949. godine, nije suđeno za genocid, jer u vreme tih suđenja Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida još nije bila potpisana ili stupila na snagu, a od tri grupe krivičnih dela koja su bila predviđena članom 6. stav 2. Povelje Međunarodnog vojnog tribunala iz aneksa Sporazuma o gonjenju i kažnjavanju vodećih ratnih zločinaca evropskih sila Osovine, potpisanog od strane predstavnika pobedničkih sila u Londonu 8. avgusta 1945. godine, a to su zločini protiv mira, ratni zločini i zločini protiv čovečnosti, radnje koje bi odgovarale biću krivičnog dela genocida bile su obuhvaćene optužbama za zločine protiv čovečnosti, koji su zapravo širi inkriminacioni okvir kome pripada i kasnije nastala inkriminacija genocida. Definicija „zločina protiv čovečnosti“ iz navedenog člana 6. stav 2. Povelje Međunarodnog vojnog tribunala, koja uključuje i „istrebljenje“, koje suštinski odgovara genocidu, glasi:

„Zločini protiv čovečnosti, naime, ubistvo, istrebljenje, porobljavanje, deportacija i druga nehumana dela počinjena protiv bilo kog civilnog stanovništva, pre ili tokom rata, ili progoni na političkim, rasnim ili verskim osnovama u izvršenju ili u vezi sa bilo kojim zločinom u nadležnosti Tribunala, bez obzira na to da li su u suprotnosti sa domaćim zakonom zemlje u kojoj su počinjeni ili ne.“

Zabrana retroaktivnog dejstva krivičnog prava, izražena u obliku maksime *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*, jedna je od tekovina modernog prava, jedan od osnova funkcionisanja vladavine prava i, posmatrano iz perspektive pojedinaca, jedno od u međunarodnim aktima i u skoro svim modernim nacionalnim zakonodavstvima zagantovanih ljudskih prava. Na međunarodnom planu, ova zabrana je sadržana u najznačajnijim kako univerzalnim (član 11. stav 2. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima iz 1948. godine, član 15. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine), tako i regionalnim instrumentima (član 7. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda iz 1950. godine, član 9. Američke konvencije o ljudskim pravima iz 1969. godine naslovljen "freedom from 'ex post facto' laws", član 7. stav 2. Afričke povelje o ljudskim pravima i pravima naroda).²

U već pomenutoim članu 11. stav 2. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima od 10. decembra 1948. godine predviđeno je:

„Niko se ne sme osuditi za dela ili propuštanja koja nisu predstavljala krivično delo po unutrašnjem ili međunarodnom pravu u vreme kada su izvršena. Isto tako ne sme se izricati teža kazna od one koja se mogla primeniti u vreme kada je krivično delo izvršeno.“

Ono što je posebno relevantno za našu studiju je činjenica da pod zabranu retroaktivne primene krivičnog prava ne potpadaju radnje koje su prema opštim pravnim načelima koja su smatrana za izvor međunarodnog prava od ranije smatrana za krivična dela. Kao i sama zabrana retroaktivne primene krivičnog prava i ovo pravilo je postojalo od ranije kao običajno pravilo, da bi bilo uneto i u međunarodne ugovore iz oblasti ljudskih prava.

Tako, član 7. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, potpisane u Rimu 4. novembra 1950. godine, koji u stavu 1. sadrži zabranu poput navedene iz Univerzalne deklaracije, u stavu 2. sadrži sledeću odredbu:

„Ovaj član ne utiče na suđenje i kažnjavanje nekog lica za činjenje ili nečinjenje koje se u vreme izvršenja smatralo krivičnim delom prema opštim pravnim načelima koja priznaju civilizovani narodi.“

I Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima potpisan u Njujorku 16. decembra 1966. godine u članu 15. stav 1. sadrži zabranu retroaktivnog dejstva krivičnog prava, da bi u stavu 2. sadržao odredbu veoma sličnu onoj iz člana 7. stav 2. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda:

„Ništa u ovom članu neće uticati na suđenje i kažnjavanje bilo koje osobe za bilo koje činjenje ili nečinjenje koji je, u vreme kada je izvršeno, bilo krivično delo prema opštim pravnim načelima koje priznaje zajednica naroda.“

Kao što se može primetiti, Evropska konvencija u citiranoj odredbi govori o „opštim pravnim načelima koja priznaju civilizovani narodi“ ("the general principles of law recognised by civilised nations"), a Međunarodni pakt o „opštim pravnim principima koje priznaje zajednica naroda“ ("the general principles of law reco-

2 M. Paunović, B. Krivokapić, I. Krstić /2023/, *Međunarodna ljudska prava*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, pp. 177–178.

gnized by the community of nations”/“les principes généraux de droit reconnus par l'ensemble des nations”). Iz izraza upotrebljenih u jednom i drugom teksta moglo bi se zaključiti da između izvora međunarodnog prava koje predviđa član 38. Statuta Međunarodnog suda pravde, formulacija iz Evropske konvencije se prvenstveno odnosi na izvor iz člana 38. stav 1. tačka c), „opšta pravna načela priznata od strane prosvetljenih/civilizovanih Naroda“, a formulacija iz Međunarodnog pakta na izvor iz člana 38. stav 1. tačka b), „međunarodni običaj, kao dokaz opšte prakse prihvaćene kao pravo“, ali mišljenja smo da i jedna i druga formulacija zapravo pokrivaju obe vrste izvora.

U vreme kada je donošena Povelja o Međunarodnom vojnom tribunalu (8. avgust 1945. godine), činjenja i nečinjenja koja bi odgovarala kasnije definisanom i inkriminisanom zločinu genocida već su bila smatrana za kažnjiva kao zločini protiv čovečnosti. Poreklo pojma zločina protiv čovečnosti, odnosno njihove inkriminacije, nalazi se u preambuli Haške konvencije o zakonima i običajima rata potpisane 29. jula 1899. godine tokom Prve haške konferencije mira (Haška konvencija iz 1899. godine bila je prvi sveobuhvatni međunarodni instrument koji je razvio pravila izvedena iz običajne prakse država u vreme rata), a zatim i u preambuli Konvencije o zakonima i običajima rata na kopnu, potpisane na Drugoj haškoj konferenciji mira, 18. oktobar 1907. godine (Četvrta haška konvencija iz 1907. godine). Preambule dve konvencije koristile su, u klauzuli nazvanoj (De) Martensova klauzula po ruskom predstavniku Fjodoru Fjodoroviču Martensu, na čije traženje je ta klauzula, inače do dana današnjeg predmet različitih tumačenja,³ uneta u preambulu Konvencije iz 1899. godine, termin „zakoni čovečnosti“ kao široki opseg vrednosti na kojima su zasnovana pravila i zabrane sadržane u njima:

„Dok se ne usvoji potpuniji kodeks ratnih zakona, Visoke strane ugovornice smatraju da je ispravno izjaviti da u slučajevima koji nisu obuhvaćeni pravilima koja su one usvojile, stanovništvo i zaraćene strane ostaju pod zaštitom i vladavinom principa međunarodnog prava, kako proizilaze iz običaja uspostavljenih između civilizovanih naroda, iz zakona čovečnosti i zahteva javne savesti.“

Haške konvencije odnosile su se na ratne zločine. Međutim, ti zločini su proisticali i predstavljali manifestaciju kršenja „zakona čovečnosti“, kao sveobuhvatnog koncepta kojim bi bila obuhvaćena i ona nedopustiva i nedopuštena postupanja koja još nisu stekla potpunu pravnu artikulaciju, poput „zločina protiv čovečnosti“.⁴ Ovo je potvrdio i Međunarodni vojni sud iz Nirnberga, konstatujući u presudi od 1. oktobra 1946. godine sledeće u pogledu Četvrte haške konvencije iz 1907. godine:

„Pravila kopnenog ratovanja izražena u Konvenciji nesumnjivo su predstavljala napredak u odnosu na postojeće međunarodno pravo u vreme njihovog usvajanja. Međutim, Konvencija je izričito navela da je to bio pokušaj ‘revizije opštih zakona i običaja ratovanja’, koje je tako priznala kao tada postojeće, ali do 1939. godine ova pravila utvrđena

3 A. Cassese /2000/, *The Martens Clause: Half a Loaf or simply Pie in the Sky?*, *European Journal of International Law*, № 1, pp. 187–216.

4 C. Bassiouni /2011/, *Crimes against Humanity, Historical Evolution and Contemporary Application*, Cambridge, pp. 86–166.

u Konvenciji priznale su sve civilizovane nacije i smatrala su se deklaracijom zakona i običaja ratovanja na koje se odnosi član 6 (b) Povelje.⁵

Sud je takođe konstatovao da ratni zločini na koje se odnosi član 6. stav 2. tačka b) Povelje međunarodnog vojnog suda, za koje je prethodno konstatovao da su bili „pokriveni članovima 46, 50, 52, i 56 Haške konvencije iz 1907. godine i članovima 2, 3, 4, 46 i 51 Ženevske konvencije iz 1929“, zapravo posebno određeni i inkriminirani segment zločina protiv čovečnosti, s tim što je opseg zločina protiv čovečnosti znatno širi i obuhvata i „nehumana dela“ koja nisu određena kao ratni zločini:

„od početka rata 1939. godine počinjeni su u velikim razmerama ratni zločini, koji su takođe bili zločini protiv čovečnosti; i ukoliko nehumana dela sadržana u optužnici, a počinjena nakon početka rata, nisu predstavljala ratne zločine, sva su počinjena u izvršenju ili u vezi sa agresivnim ratom, i stoga su predstavljala zločine protiv čovečnosti.“

U svakom slučaju, nacističkim zločincima u Nirnbergu se sudilo i za dela koja odgovaraju pojmu krivičnog dela genocida, ali su te radnje okvalifikovane kao „zločin protiv čovečnosti“, tako da nije bilo nedozvoljene retroaktivne primene krivičnog prava, jer su te radnje bile smatrane za krivična dela prema „opštim pravnim načelima koja priznaju civilizovani narodi“, odnosno prema „opštim pravnim principima koje priznaje zajednica naroda“.

Ni Adolfu Ajhmanu, jednom od ključnih inspiratora i aktera nacističkog „konačnog rešenja“ jevrejskog pitanja, ⁶ odnosno Holokausta, iako mu suđeno 1961. godine, kada je zločin genocida već uveliko bio inkriminisan Konvencijom o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida i u nacionalnim zakonodavstvima velikog broja država, nije suđeno za sam genocid, barem ne pod tim nazivom. Naime, Ajhman je optužen i osuđen za krivična dela predviđena Zakon o kažnjavanju nacista i nacističkih kolaboracionista iz 1950. godine i na osnovu tog zakona je bio optužen i osuđen po 15 tačaka optužnice, između ostalog za „zločine protiv jevrejskog naroda“ i „zločine protiv čovečnosti“, koji obuhvataju radnje koje odgovaraju krivičnom delu genocida. Ovo posebno važi za „zločine protiv jevrejskog naroda“, za koje Me-tju Lipman kaže:

„Zločin protiv jevrejskog naroda zahtevao je izvršenje raznih nabrojanih dela sa name-rom da se jevrejski narod uništi u celini ili delimično. To je uključivalo ubijanje Jevreja; nanošenje teških telesnih ili mentalnih povreda Jevrejima; stavljanje Jevreja u životne uslove sračunate da dovedu do njihovog fizičkog uništenja; nametanje mera usmerenih na sprečavanje rađanja među Jevrejima; prisilno premeštanje jevrejske dece u drugu nacionalnu ili versku grupu; uništavanje ili skrnavljenje jevrejskih verskih ili kulturnih dobara od vrednosti; podsticanje mržnje prema Jevrejima. Osim uništavanja kulturnih dobara, ova definicija se zasniva na Konvenciji o genocidu iz 1948. godine.“⁷

5 *Judgement: The Law Relating to War Crimes and Crimes Against Humanity*, Yale Law School, The Avalon Project, Documents in Law, History and Diplomacy, dostupno na: <https://avalon.law.yale.edu/imt/judlawre.asp>, poslednji pristup: 10. 11. 2025.

6 M. Lippman /2002/, *Genocide: The Trial of Adolf Eichmann and the Quest for Global Justice*, *Buffalo Human Rights Law Review* 8, pp. 47–53.

7 M. Lippman, *ibid.*, p. 67.

Imajući sve navedeno u vidu, kada govorimo o kolonijalnim genocidima, koji su uglavnom izvršeni dugo vremena pre inkriminisanja zločina genocida u Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, pre svega mislimo na genocid u fenomenološkom smislu, kao pojavu koja ima određena svojstva koja su prisutna u konkretnim situacijama, a ne na samo krivično delo u pravnom smislu reči.

Treba pritom imati u vidu i činjenicu da je većina masovnih zločina koji odgovaraju pojmu genocida izvršena pre Haških konferencija mira i prvog pozivanja na zakone čovečnosti iz De Martensove klauzule, a deo njih čak i vekovima ranije, kada međunarodno pravo u modernom smislu reči još nije počelo da se uspostavlja i razvija, kada su i nacionalni pravni sistemi bili na rudimentarnom nivou, a nasilje, čak i masovno, još uvek ni na planu morala nije bilo predmet osude, već je smatrano prihvatljivim. A osim toga, čak i kada je međunarodno pravo počelo da se razvija, u jednom dugom periodu je bilo u značajnoj meri rezervisano samo za „civilizovani svet“, a to su evropski narodi, pre svega na prostoru same Evrope, ali i na prostorima van Evrope na koje su se vremenom širili. Na vanevropske narode, kao necivilizovane, međunarodno pravo prema tom stavu nije trebalo da se primenjuje. A u te „necivilizovane narode“ spadalo je domorodačko stanovništvo u kolonijama.⁸ Tako je general Lotar fon Trota, kolonijalni upravitelj Nemačke Jugozapadne Afrike i vrhovni komandant njenih kolonijalnih snaga, koji je, kako ćemo videti kasnije, bio ključni naredbodavac, organizator i realizator genocida nad plemenima Herero i Nama na prostoru današnje Namibije, 1909. godine tvrdio (i time pravdao svoju brutalnost prema domorodačkom stanovništvu, koja je dostigla nivo genocida) da rat u Africi ne može biti vođen u skladu sa Ženevskom konvencijom (u to vreme moglo je biti reči o tzv. Prvoj ženevskoj konvenciji ili, zvanično, Ženevskoj konvenciji za poboljšanje stanja ranjenih u vojsci na bojnom polju iz 1864. godine, koja je zamenjena, za odnose između potpisnica kasnije konvencije, Drugom ženevskom konvencijom, zvanično Konvencijom za poboljšanje stanja ranjenih i bolesnih u vojsci na bojnom polju iz 1864. godine).⁹

2. RAFAEL LEMKIN I EKSTENZIVNO SHVATANJE – GENOCID I KOLONIJALNI GENOCIDI

Kao što smo rekli, Rafael Lemkin je skovao reč genocid (naziv od grčke reči *genos*, što znači rod, porodica, pleme, rasa, i latinske reči *occidere* što znači ubiti) i njime zatim naslovio poglavlje IX svoje knjige „*Vladavina Osovine u okupiranoj Evropi*“ objavljene u novembru 1944. godine. Naravno, kao Jevrejину, koji je živio u Poljskoj do nemačke invazije 1939, motiv za stvaranje pojma genocida i kasnije za zalaganje za njegovu inkriminaciju bio je nacistički genocid, pre svega onaj nad Jevrejima, Holokaust.

8 W. A. Schabas /2023/, *The International Legal Order's Colour Line: Racism, Racial Discrimination, and the Making of International Law*, Oxford, pp. 1–24 (Chapter entitled: “Civilized Nations’ and the Colour Line”).

9 J. Zimmerer /2024/, *From Windhoek to Auschwitz? Reflections on the Relationship between Colonialism and National Socialism*, Berlin, Boston, p. 190.

Ipak, Lemkin u okviru poglavlja IX svoje knjige „*Vladavina Osovine u okupiranoj Evropi*“, govori i o „ratovima za istrebljenje“ iz prošlosti, za koje nacistički postupci ukazuju da nisu prevaziđeni, navodeći (u fusnoti) sledeće:

„Kao klasični primeri ratova za istrebljenje u kojima su narodi i grupe stanovništva potpuno ili skoro potpuno uništeni, mogu se navesti sledeći: razaranje Kartagine 146. godine pre nove ere; razaranje Jerusalima od strane Tita 72. godine nove ere; verski ratovi islama i krstaški ratovi; masakri Albigena i Valdenza; i opsada Magdeburga u Tri-desetogodišnjem ratu [maj 1631]. Posebni masovni masakri dogodili su se u ratovima koje su vodili Džingis-kan i Tamerlan.“¹⁰

Da je Lemkin, koji je sam ukazivao na to da su masovna ubijanja kojima će kasnije dati ime bila predmet njegovog interesovanja od detinjstva,¹¹ kod osmišljavanja koncepta genocida imao u vidu i one zločine istrebljenja koji su se odigrali pre nacističkog genocida, sasvim jasno potvrđuje činjenica da je on u jesen 1933. godine uputio Društvu naroda jedan predlog u kome je izneo koncept onoga što će desetak godina kasnije nazvati genocidom, s tim što je za taj fenomen koji će kasnije tretirati kao jedinstven pojam u tom ranom predlogu koristio termine „varvarstvo“ (*“barbarity”*) i „vandalizam“ (*“vandalism”*), pri čemu je varvarstvo opisao kao pokušaj uništenja etničkih, verskih i drugih društvenih grupa, a vandalizam kao sistematski i organizovani napad na nasleđe ili prepoznatljivi duh i kreativnu prirodu jedne grupacije, koji čine njen jedinstveni kolektivni identitet.¹² Ovaj predlog naravno nije mogao da bude motivisan nacističkim genocidom do koga je došlo kasnije, a svakako nije bio ni plod neke apstraktne, teorijske spekulacije. Po prirodi stvari je bio zapravo posledica Lemkinovih saznanja o zlodelima iz bliže i dalje prošlosti.

A kao što se vidi, već te 1933. godine Lemkin je pojavu čijem je specifičnom inkriminisanju težio (i konačno uspeo u tome) i kojoj je dao ime, shvatao daleko šire od onoga kako je ona definisana u Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, gde se ograničava samo na fizičko uništavanje grupe, a ne i na uništavanje drugih vrednosti vezanih za datu grupu, i to na njeno uništavanje samo kao „nacionalne, etničke, rasne ili religiozne grupe“, a ne na osnovu njenih drugih distinktivnih svojstava. Lemkin će takvo gledanje eksplicitno i na razrađen način izneti i u knjizi „*Vladavina Osovine u okupiranoj Evropi*“, gde će pod naslovom „tehnike genocida u različitim poljima“, navesti osam oblasti za koje kaže sledeće:

„Tehnike genocida, koje je nemački okupator razvio u različitim okupiranim zemljama, predstavljaju koncentrisani i koordinisani napad na sve elemente koji jedan narod čine narodom.“¹³

10 R. Lemkin /1944/, *Axis Rule in Occupied Europe*, Washington, p. 80.

11 Tako se navode sledeće Lemkinove reči autobiografskog karaktera:

„Čim sam mogao da čitam, počeo sam da gutam knjige o progonu verskih, rasnih ili drugih manjinskih grupa. Bio sam zapanjen opisom uništenja hrišćana od strane Nerona. Bačeni su lavovima dok je car sedeo smejući se u rimskoj areni.“

– preuzeto iz: H. Gallito /2025/, *A Usable Past: Raphael Lemkin on the Intersection of Colonialism, Religion, and Genocide*, *Webster Review of International History*, №. 2, p. 2.

12 H. Gallito, *ibid.*, p. 5.

13 R. Lemkin /1944/, *op. cit.*, p. 82.

A „svi elementi” o kojima je reč su: politički,¹⁴ društveni,¹⁵ kulturni,¹⁶ ekonomski,¹⁷ biološki,¹⁸ fizički,¹⁹ religiozni²⁰ i moralni.²¹ U Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida će se ovaj krug polja i za svako od polja karakterističnih tehnika koje su sprovodili nacisti svesti na fizičko uništenje, koje predstavlja samo segment nacističkog ostvarivanja genocida po Lemkinu, koji ima šire značenje od samog nameravanog „potpunog ili delimičnog uništenja” iz Konvencije, Po Lemkinovim rečima, sprovođenje genocida na fizičkom planu predstavlja „fizičko oslabljivanje, pa čak i uništenje nacionalnih grupa na okupiranim teritorijama” i ostvarivano je od strane nacista na tri načina: rasnom diskriminacijom u ishrani, ugrožavanjem zdravlja i fizičkim uniptavanjem.

Naravno i kada se genocid posmatra kao pojava sadržana u biću krivičnog dela iz Konvencije, svi navedeni elementi iz Lemkinovog teksta, po pravilu su prisutni kao segmenti ukupnog tretmana date grupe. U svakom slučaju, kada su u pitanju kolonijalni genocidi, širi način na koji je Lemkin posmatrao koncept genocida u odnosu na ono što će ući u Konvenciju, čini da veći broj zlodela činjenih u kolonijama nad lokalnim stanovništvom od strane kolonizatora može biti smatran genocidom.

A krug masovnih zlodela koje su kolonizatori, pre svega evropski, sprovodili nad starosedelačkim stanovništvom kolonija je veoma širok i obuhvata i niz dela koja prema definiciji iz Konvencije ne mogu biti okvalifikovana kao genocid, iako nisu manje teška, a nekad su čak i po obuhvatu i po načinima izvršenja teža i gnušnija, što ćemo videti kasnije. I različiti stručnjaci, posebno oni van pravničke struke, će u „svoj” pojam genocida svrstavati širi ili užu krug takvih zlodela. O tome Hilari Galito, osvrćući se specifično na odnos doktrine prema kolonizatorskim zlodelima u Severnoj, Centralnoj i Južnoj Americi (ali njena konstatacija važi i za druga geografska područja), piše, ističući da postoji i tako široko shvatanje koje neka kolonizatorska zlodela u Južnoj Americi naziva holokaustom, što je izraz užu od genocida, koji se odnosi isključivo na nacistički genocid nad Jevrejima:

„Ulog je visok među naučnicima zainteresovanim za pitanje genocida u Americi (Severnoj, Centralnoj i Južnoj). S jedne strane, neki smatraju da je primena termina „genocid” na kolonijalizam doseljenika, posebno kada je povezan sa situacijama kada je uzrok smrti uglavnom nenameran (kao što je bolest), obmanjujuća. S druge strane, neki istoričari idu toliko daleko da koriste termin „holokaust” da bi opisali slučajeve genocida u Americi.”²²

Svoje shvatanje da u okviru pojma genocida spada širok krug istorijskih događaja i procesa, uključujući i neke od masovnih zločina izvršenih od strane ko-

14 R. Lemkin, *ibid.*, pp. 82–83.

15 R. Lemkin, *ibid.*, p. 83.

16 R. Lemkin, *ibid.*, pp. 84–85

17 R. Lemkin, *ibid.*, pp. 85–86

18 R. Lemkin, *ibid.*, pp. 86–87

19 R. Lemkin, *ibid.*, pp. 87–89.

20 R. Lemkin, *ibid.*, p. 89

21 R. Lemkin, *ibid.*, pp. 89–90

22 H. Gallito, *op. cit.*, p. 2.

lonijalnih osvajača nad lokalnim, domorodačkim stanovništvom, Lemkin je izneo u nedovršenoj i neobjavljenoj knjizi o istoriji genocida, u čijem okončanju ga je osujetila prerana smrt 1959. godine, a u kojoj je Lemkin, kako navodi Džon Doker, „stvarao metod za analizu i diskusiju o genocidnim situacijama u antičkom svetu i evropskoj istoriji uopšte; metod koji je takođe nameravao da primeni na primere evropske kolonizacije širom sveta”.²³ Radi se o nedovršenom tekstu „Istorija genocida“ (*“History of Genocide”*), koji će Stiven Leonard Džejkobs objaviti, iza Lemkinovog dovršenog ali takođe za vreme autorovog života neobjavljenog „Uvoda u proučavanje genocida“ (*“Introduction to the Study of Genocide”*), kao drugi deo knjige pod naslovom „Lemkin o genocidu“ (*“Lemkin on genocide”*).²⁴ U knjizi „Istorija genocida”, tj. u napisanom delu te nedovršene knjige, u tri dela (toma/volumes) naslovljena „Antičko doba“ (*Antiquity*), „Srednji vek“ (*Middle Ages*) i „Moderna vremena“ (*Modern Times*) Lemkin govori o većem broju zločina i to među antičkim pod naslovima „Albigenezi“ (*The Albigensians*) i „Asirci“ (*Assyrians*), srednjovekovnim pod naslovima „Mongoli“ (*Mongols*) i „Mavari i Moriskosi“ (*Moors and Moriscos*), a o onima iz modernih vremena pod naslovima „Nemci u Africi“ (*The Germans in Africa*), „Asirci u Iraku ... hrišćani“ (*Assyrians in Iraq ... Christians*), „Hios“ (*Chios*), „Herero“ (*Hereros*), „Hugenoti“ (*Huguenots*), „Slučaj Mađarske“ (*The Case of Hungary*), „Progon katolika u Japanu u šesnaestom i sedamnaestom veku“ (*The Persecution of the Catholics in Japan in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*), „Slučaj Poljske“ (*The Case of Poland*) i „Slučaj Španaca u Peruu Inka“ (*The Case of the Spanish in the Peru of the Incas*). A prema onome što je navedeno u „Uvodu u proučavanje genocida“, u tri toma je planirano da se obradi i znatno veći broj zločina: Deo I – Antika: 1. Biblijski genocid, 2. Asirske invazije, 3. Genocid nad ranim hrišćanima, 4. Genocid nad paganima, 5. Kartagina, 6. Genocid u Galiji, 7. Genocid nad Keltima, 8. Genocid u Egiptu, 9. Genocid u Staroj Grčkoj; Deo II – Srednji vek: 1. Genocid nad Albigenzima, 2. Karlo Veliki, 3. Genocid u srednjovekovnoj Engleskoj, 4. Genocid od strane Gota, 5. Genocid od strane Huna, 6. Genocid nad Jevrejima, 7. Genocid od strane Mongola, 8. Genocid nad Mavarima i Moriskosima, 9. Francuzi na Siciliji, 10. Španska inkvizicija, 11. Genocid nad Valdenzima, 12. Genocid od strane Vikinga, 13. Krstaški ratovi; Deo III – Moderno doba: 1. Genocid Nemaca nad starosedeocima Afrike, 2. Asirci u Iraku, 3. Belgijski Kongo, 4. Bugarska pod Turcima, 5. Genocid nad Grcima, 6. Hios, 7. Grci pod Francuskom, 8. Grci u egzilu od turske okupacije, 9. Genocid Grka nad Turcima, 10. Genocid nad Romima, 11. Herero, 12. Haiti, 13. Hotentoti, 14. Hugenoti, 15. Mađarska pod Turcima, 16. Genocid nad američkim Indijancima, 17. Irska, 18. Genocid janjičara, 19. Genocid Japanaca nad katolicima, 20. Genocid nad poljskim Jevrejima, 21. Genocid nad ruskim Jevrejima, 22. Genocid nad Jevrejima u Jugozapadnoj Africi, 23. Genocid nad rumunskim Jevrejima, 24. Koreja, 25. Latinska Amerika, 26. Genocid

23 J. Docker /2004/, Raphael Lemkin's History of Genocide and Colonialism, *Paper for United States Holocaust Memorial Museum*, Center for Advanced Holocaust Studies, Washington DC, dostupno na: <chrome-extension://efaidnbnmnibpcpgclefindmkaj/https://www.ushmm.org/m/pdfs/20040316-docker-lemkin.pdf>, poslednji pristup: 10. 11. 2025.

24 R. Lemkin /2012/, *Lemkin on genocide*, written by Raphael Lemkin, edited and introduced by Steven Leonard Jacobs, Lanham, Boulder, New York, Toronto – Plymouth.

nad Astecima, 27. Jukatan, 28. Genocid nad Inkama, 29. Genocid nad Maorima sa Novog Zelanda, 30. Genocid nad Menonitima, 31. Nirnberški procesi, 32. Parsi, 33. Srbi, 34. Sloveni, 35. Smirna, 36. Južna Afrika, 37. Genocid nad Stedingerima, 38. Tasmanci, 29. Jermeni, 40. Jugozapadna Afrika, 41. Starosedeci Australije.

Iz ovog dugog spiska vidi se da je po Lemkinu veoma širok krug situacija mogao i trebalo da bude okvalifikovan kao genocid, tako da bi se moglo reći da je čitava istorija ljudskog roda obeležena zločinom kome je Lemkin dao ime. Kao što se može videti, na ovoj širokoj listi nalazi se i veći broj genocida koje su evropski kolonizatori izvršili nad kolonizovanim narodima praktično na svim kontinentima.

3. RESTRIKTIVNO SHVATANJE POJMA GENOCIDA I KOLONIJALNIH GENOCIDA

S druge strane, postoji i restriktivni pristup kod označavanja različitih istorijskih situacija, odnosno masovnih zločina nad domorodačkim stanovništvom od strane evropskih osvajača, kao kolonijalnih genocida. Taj pristup se, uz određene adaptacije i blaga proširenja, oslanja na Konvenciju o sprečavanju i kažnjavanju zločina iz 1948. godine i pridržava se nje. Tako je recimo izraelski Ariel univerzitetski centar za istraživanje i studije genocida (*The Ariel University Center for the Research and Study of Genocide*) na sledeći način određuje kolonijalne genocide:

„Termin „kolonijalni genocid“ pripisuje se genocidu koji su kolonijalne sile počinile u periodu pre 20. veka nad starosedelačkim narodima pod njihovom kontrolom, a posebno pre Holokausta. Slično savremenoj definiciji zločina genocida prema Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida („Konvencija o genocide“), kolonijalni genocid se takođe odnosi na slučajeve u kojima je došlo do masovnih namernih ubistava određene grupe. Međutim, kolonijalni genocid se razlikuje od modernog genocida u dva elementa: (1) Za razliku od uske definicije „genocida“ prema Konvenciji o genocidu, koja isključuje kulturne i političke genocide, kolonijalni genocidi se uglavnom odnose na slučajeve kulturnog i političkog genocida; (2) kolonijalni genocid karakteriše se kao genocid usporene prirode. To jest, u ovim slučajevima, fizičko uništenje starosedelačkog naroda možda nije direktno namravano; nego, počinioci značajno potkopavaju temelje postojanja starosedelačkih grupa kroz sistemsko ugnjetavanje ili namerno nepromišljenu politiku. Ove politike često su utemeljene u dehumanizujućem konstruktivnom autohtonosti, gde se autohtoni narodi opisuju kao „primitivne prepreke“ napretku civilizacije i kolektivnim interesima legitimne političke zajednice.

Moderni genocid i kolonijalni genocid se takođe razlikuju u pogledu odnosa između istrebljene grupe i grupe koja istrebljuje. Moderni genocid karakteriše istrebljenje manjinske grupe od strane vladajućih vlasti, dok kolonijalni genocid karakteriše istrebljenje autohtone većine od strane strane manjine pod pokroviteljstvom kolonija.

Kolonijalni genocid karakteriše invazija kolonijalnih sila u manje naseljena ili autohtona mesta, kako bi se preuzela kontrola nad prirodnim resursima koji se nalaze na tim mestima i obogatio se. Ove invazije su izazvale mnoge sukobe između

kolonijalnih sila i starosedelaca, jer su ogromne razlike u moći u korist kolonija učinile praktično nemogućim za starosedeoce da spreče preuzimanje.²⁵

Polazeći od ovakvog određenja, Ariel univerzitetski centar za istraživanje i studije genocida izdvaja šest istorijskih situacija, odnosno istorijskih procesa „u kojima su se dogodili kolonijalni genocidi, ili se tvrdi da su se dogodili“. To su:

1. *Kolumbovi genocidi nad narodom Taino na kraju XV i u prvoj polovini XVI veka* – prva dva kolonijalna genocida su izvršili, krajem XV i u prvoj polovini XVI veka, dakle koju deceniju nakon otkrivanja Amerike, vojnici Kristifora Kolumba protiv domorodačkog naroda Taino na Karipskim ostrvima. Prvi kolonijalni genocid počinjen je na Hispanjoli (ostrvo u Velikim Antilima koji danas čine države Dominikanska Republika i Haiti), od 1492. do 1514. godine. Genocid je počinila vojska Kristifora Kolumba nad domorodačkim Taino stanovništvom. Drugi je bio kolonijalni genocid u susednom Portoriku od 1509. do 1552. godine. I ovaj genocid je izvršila vojska Kristifora Kolumba nad pripadnicima naroda Taino.
2. *Genocid Engleza nad Indijancima u Konektikatu u XVII veku* – u Mistiku, Konektikat, od 1637. do 1638. godine, engleske snage su masakrirale Pe kvot Indijance.
3. *Australija, XIX vek, genocid nad Aboridžinima i drugim domorocima* – Tokom praktično čitavog 19. veka, u australijskim kolonijama je počinjen genocid nad aboridžinskim narodima i stanovnicima Toresovog moreuza.
4. *Kalifornijski genocid u XIX veku* – Kolonijalni genocid u Kaliforniji počinile su Sjedinjene Države nad indijanskim plemenskim grupama. Ovaj genocid se dogodio u periodu od 1846. do 1873. godine, nakon američkog osvajanja Kalifornije u Meksičko-američkom ratu i kasnijeg priliva američkih doseljenika u taj region tokom kalifornijske zlatne groznice.
5. *Nemački genocid u Namibiji* – Kolonijalni genocid nad plemenima Herero i Nama, koji je počinila Nemačka Jugoistočna Afrika, odigrao se od 1904. do 1909. godine. Ovaj se genocid, o kome će biti više reči kasnije, smatra prvim modernim genocidom i nekom vrstom preteče Holokausta.

4. KLJUČNA DISTINKTIVNA SVOJSTVA KRIVIČNOG DELA GENOCIDA I NJIHOVO PRISUSTVO U ZLODELIMA KOLONIZATORA PREMA STAROSEDEOCIMA

Iz okvira definicije genocida iz Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida možemo izdvojiti četiri ključna distinktivna svojstva koja su sva zapravo elementi postupanja „sa namerom da se potpuno ili delimično uništi jedna nacionalna, etnička, rasna ili religiozna grupa“:

25 Preuzeto sa internet stranice Ariel univerzitetskog centra za istraživanje i studije genocida (*The Ariel University Center for the Research and Study of Genocide*): <https://campuscore.ariel.ac.il/wp/rsg/colonial-genocide/>, poslednji pristup: 10. 11. 2025.

- a) Potrebno je postojanje namere – dakle, da bi postojao genocid nije dovoljno samo umišljajno postupanje. Naime, svako krivično delo ima svoj objektivni element (*actus reus*) i subjektivni element (*mens rea*). Objektivni element genocida čine radnje sadržane u tačkama od a) do e) člana II Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida. Subjektivni element kod krivičnog dela genocida obuhvata dve stvari. Najpre, neophodno je postojanje direktnog umišljaja u odnosu na te radnje i njihove posledice (eventualni umišljaj ili nehat nisu dovoljni). Drugi segment je genocidna namera (*dolus specialis*). Zahtev za postojanjem direktnog umišljaja je nužna posledica zahteva za genocidnom namerom: naime, nemoguće je imati nameru da se izvršenjem određenih radnji i izazivanjem posledica tih radnji ostvari nameravani cilj (uništenje, potpuno ili u značajnom delu, određene grupe), a da se nema odnos htenja u odnosu na te radnje i njihove zabranjene posledice (a ne samo pristajanja na zabranjene posledice, što se traži kod eventualnog umišljaja, čije postojanje nije dovoljno za krivično delo genocida).²⁶
- b) Namera (*dolus specialis*) mora da se odnosi na fizičko uništenje, potpuno ili u značajnom delu, određene grupe – dakle sve van fizičkog uništenja, poput proterivanja stanovništva sa određene teritorije („etničko čišćenje“),²⁷

26 B. M. Rakić /2022/, Ustaški genocid nad Srbima – *dolus specialis* koji traje, *Časopis za političku teoriju i praksu „Napredak“*, № 2, pp. 73–74.

27 U presudi od 26. februara 2007. godine u sporu između Bosne i Hercegovine i Srbije (i Crne Gore) u slučaju koji se odnosi na primenu Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, Međunarodni sud pravde je konstatovao sledeće u pogledu pojma „etničkog čišćenja“, za koje je bosanskohercegovačka strana tražila da ga Sud podvede pod pojam genocida:

„Termin „etničko čišćenje“ često se koriste za označavanje događaja u Bosni i Hercegovini koji su predmet ovog slučaja ... U ovom trenutku biće zgodno razmotriti kakvo pravno značenje taj izraz može imati. U praksi se koristi, pozivajući se na određeni region ili područje, u smislu „činjenja područja etnički homogenim upotrebom sile ili zastrašivanja radi uklanjanja osoba datih grupa iz tog područja“ (S/35374 (1993), stav 55, Privremeni izveštaj Komisije stručnjaka). Ne pojavljuje se u Konvenciji o genocidu; zapravo, predlog tokom izrade Konvencije da se u definiciju uključe „mere koje imaju za cilj da obavežu članove grupe da napuste svoje domove kako bi izbegli pretnju naknadnog zlostavljanja“ nije prihvaćen (A/C.6/234). To može biti oblik genocida u smislu Konvencije samo ako odgovara ili spada u jednu od kategorija dela zabranjenih članom II Konvencije. Ni namera, kao pitanje politike, da se neko područje učini „etnički homogenim“, niti operacije koje se mogu sprovesti radi sprovođenja takve politike, ne mogu se same po sebi označiti kao genocid: namera koja karakteriše genocid jeste „uništenje, u potpunosti ili delimično“ određene grupe, a deportacija ili raseljavanje članova grupe, čak i ako se vrši silom, nije nužno ekvivalentno uništenju te grupe, niti je takvo uništenje automatska posledica raseljavanja. To ne znači da dela opisana kao „etničko čišćenje“ nikada ne mogu predstavljati genocid, ako su takva da se mogu okarakterisati kao, na primer, „namerno nametanje grupi životnih uslova sračunatih da dovedu do njenog fizičkog uništenja u potpunosti ili delimično“, suprotno članu II, stavu (c) Konvencije, pod uslovom da se takva radnja sprovodi sa neophodnom specifičnom namerom (*dolus specialis*), to jest sa ciljem uništenja grupe, za razliku od njenog uklanjanja iz regiona.“

– Predmet koji se odnosi na primenu Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore), presuda, ICJ Reports 2007, stav 190.

O odnosu genocida i etničkog čišćenja videti u: U. V. Šuvaković, B. M. Rakić /2017/, Genocid i etničko čišćenje ili o odnosu dispozicije jednog međunarodnog krivičnog dela i jednog sociološko-politikološkog pojma, *Strani pravni život*, № 2, pp. 59–75.

uništenja kulture, identiteta i slično („kulturocid“), ne predstavlja konstitutivni element genocida, ali može da bude i često jeste njegov prateći element. Nakon Drugog svetskog rata, tokom osmišljavanja i rada na tekstu Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, bilo je pokušaja da se u inkriminaciju koja je stvarana unese širi krug postupaka, poput „kulturocida“ i „etničkog čišćenja“, ali ti pokušaji nisu urodili plodom, pa su takva postupanja ostala izvan obuhvata pravnog pojma genocida, već potpadaju pod neka druga dela, poput zločina protiv čovečnosti i, eventualno, nekih drugih krivičnih dela.²⁸

- c) Grupa koja predstavlja kolektivnu žrtvu genocida mora da bude nacionalna, etnička, rasna ili religiozna grupa – fizičko uništavanje drugih grupa, npr. političkih protivnika („politicide“) i slično, uprkos postojanja svih drugih elemenata, ne može činiti genocid.
- d) Genocidna namera mora da se odnosi, prema samoj odredbi člana II Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, na „potpuno ili delimično uništenje“ date grupe kao takve. Iako u Konvenciji, kada je u pitanju broj pripadnika grupe, nije određena donja granica neophodna za postojanje genocida, smatra se da je neophodno da se radi o „značajnom“, tj. „substancijalnom“ („*substantial*“) delu grupe,²⁹ odnosno, kako je Rafael Lemkin istakao 1950. godine tokom debate u američkom Senatu o ratifikaciji Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, „delimično uništenje mora biti znatnog karaktera, tako da utiče na celinu“.³⁰

28 Vilijam Šabas piše:

„Kada je radeno na nacrtu Konvencije, kažnjiva dela su podeljena u tri kategorije: fizički, biološki i kulturni genocid. Generalna skupština Ujedinjenih nacija je sasvim određeno glasala za isključenje kulturnog genocida iz Konvencije. Takođe je odbacila amandman Sirije prema kome bi kao čin genocida bilo uključeno ponašanje koje bi se danas moglo nazvati 'etničkim čišćenjem'. Sirijski amandman je glasio: 'nametanje mera kojima je cilj da se članovi grupe primoraju da napuste svoje domove kako bi izbegli pretnju naknadnog zlostavljanja'. Kada se Generalna skupština složila da uključi prisilno premeštanje dece, to je predstavljeno kao izuzetak od dogovorenog isključenja kulturnog genocida. Shodno tome, tumačenje definicije Konvencije koje uzima u obzir nameru njenih autora težiće da odbaci uključivanje kulturnog genocida i etničkog čišćenja i tumači reči „uništiti“ kao da su modifikovane rečima 'fizički' i 'biološki'“. W. A. Schabas /2009/, *What is genocide? What are the gaps in the convention? How to prevent genocide?*, *Politorbis*, № 2, p. 14.

29 B. M. Rakić /2022/, *op. cit.*, pp. 75–76.

U obrazloženju pojma genocida iz svog Nacrta Zakonika o zločinima protiv mira i bezbednosti čovečanstva (*Draft Code of Crimes against the Peace and Security of Mankind*), koji je sačinjen 1996. godine na zahtev Generalne skupštine UN, a u kome je delo genocida definisano jednako kao u Konvenciji iz 1948. godine, Komisija za međunarodno pravo je konstatovala:

„... namera mora biti uništavanje grupe 'u celini ili delimično'. Nije neophodna namera da se postigne potpuno uništenje grupe sa svih strana zemaljske kugle. Bez obzira na to, zločin genocida po svojoj prirodi zahteva nameru da se uništi barem značajan deo određene grupe.“

– Document A/51/10: Report of the International Law Commission on the work of its forty-eighth session (6 May-26 July 1996), p. 45, in *Yearbook of the International Law Commission* 1996, Volume II, Part Two, dostupno na: https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1996_v2_p2.pdf, poslednji pristup: 10. 11. 2025.

30 Preuzeto iz presude Žalbenog veća Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju od 19. aprila 2004. godine u slučaju Tužilac protiv Radislava Krstića (predmet broj: IT-98-33-A), pa-

Dok kod zločinačkih postupanja kolonijalnih osvajača prema domorodačkom stanovništvu kolektivnu žrtvu čini po pravilu određena nacionalna, etnička, rasna ili religiozna grupa, mnoga od njih, čak i neka od najgнусnijih, sadržinski ne odgovaraju pojmu genocida, jer nije postojala „namera da se potpuno ili delimično uništi jedna nacionalna, etnička, rasna ili religiozna grupa“, a u nekim slučajevima čak ni direktni umišljaj u odnosu na radnje i posledice radnji koje bi odgovarale radnjama iz člana II tačke a) do e) Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida.

Tako je, recimo, značajan deo stradanja, može se reći u nekim područjima bukvalno pomora, lokalnog stanovništva u Južnoj, Centralnoj i Severnoj Americi, bio prouzrokovan širenjem zaraznih bolesti koje su doneli Evropljani, a koje nisu do njihovog dolaska postojale na tim prostorima, pa lokalno stanovništvo nije posedovalo nikakav imunitet u odnosu na te bolesti, niti je znalo za lekove i druga sredstva koji bi ublažili simptome. Prema podacima koje iznosi Univerzitet Džordž Mejson iz Virdžinije, „... neke procene kažu da je 90-95% domorodačkog stanovništva Novog sveta umrlo od velikih boginja“ koje su doneli kolonizatori. Tako je broj stanovnika Astečkog Carstva, na prostoru današnjeg Meksika, sa 30 miliona 1518. godine pao na 3 miliona 1568. godine, i to zahvaljujući tome što su španske kolonizatorske trupe koje su na taj prostor sa Kube došle 1519. godine (trupe Hernana Kortesa) i 1520. godine (trupe Kortesoovog rivala Panfila de Narvaesa) i koje su inicijalno trpele poraze od Asteka (čemu su, pored brojčane nadmoći domorodaca, doprineli i međusobni sukobi kolonizatora), donele virus varirole. Naime u jednom Narvaesovom brodu bio je vojnik zaražen velikim boginjama, koji je umro i čije je telo ostavljeno prilikom povlačenja španske vojske. U dodiru sa lešom tog vojnika bolest je prešla na Asteke, proširila se i izazvala pomor, nakon koga je Kortez (koji je prethodno eliminisao de Narvaesa kao konkurenta) lako osvojio taj prostor. Slično se dogodilo i sa Inkama nekoliko godina kasnije, kada je po nekim procenama njih 60% do 90% pomrlo od velikih boginja, kao i sa severnoameričkim Indijancima sa obale Masačuseca, kojih je 1617–1619. godine pomrlo čak 90%.³¹ Najgore su prošli starosedeoci karipskih ostrva, koje je variola „zbrisala sa lica zemlje”.³² Iako se u ovim slučajevima radilo o masovnom pomoru usled bolesti koje su među lokalno

ragraf 10, preuzeto sa: <https://www.icty.org/x/cases/krstic/acjug/bcs/krs-aj040419b.pdf>, poslednji pristup: 10. 11. 2025.

31 Dostupno na sledećoj internet adresi: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://mason.gmu.edu/~alaemmer/disease/smallpox.pdf>, poslednji pristup: 10. 11. 2025.

32 U jednoj studiji koju je objavila Svetska zdravstvena organizacija, o demografskom uticaju velikih boginja u Latinskoj Americi rečeno je sledeće:

„Najdublje demografsko dejstvo evropskih osvajanja, izazvano u velikoj meri velikim boginjama, proizvedeno je na domoroce na Karipskim ostrvima, gde je čitavo stanovništvo praktično zbrisano, da bi na njegovo mesto došli afrički robovi i španski osvajači i njihovi potomci. Na samom kontinentu, brojnost indijanskog stanovništva carstava Asteka i Inka je omogućio njihov opstanak; preko polovine sadašnjeg stanovništva Meksika, zemalja Srednje Amerike, Bolivije, Kolumbije, Ekvadora, Paragvaja, Perua i Venecuele su indijanskog porekla; na drugim mestima u Severnoj i Južnoj Americi, oni čine malobrojnu manjinu.“

Naravno, procentualna zastupljenost indijanskog stanovništva u pobrojanim državama ne dovodi u pitanje činjenicu da je pomor njihovih predaka nakon dolaska španskih konkvistadora imao

stanovništvo doneli kolonijalni osvajači i iako je taj pomor olakšao kolonizatorima osvajanje Novog sveta, nema dokaza da je bolest širena namerno, pa se ne može govoriti o postojanju genocidne namere (čak ni umišljaja, pa možda čak ni nehata), a samim tim ni genocida.

Ipak, postoji bar jedna situacija kada su kolonijalni osvajači svesno, sa namerom izazivanja pomora, sproveli širenje velikih boginja među domorocima. Naime, u vreme tzv. „Francuskog i indijanskog rata“ (*French and Indian War*) koji je vođen od 1754. do 1767. godine između britanskih i francuskih kolonizatora u Severnoj Americi, uz podršku lokalnih plemena i jednoj i drugoj strani, došlo je i do tzv. „Pontijakove pobune“ (*Pontiac Rebellion*), oružanog sukoba koji je vođen između 1763. i 1766. godine u regionu Velikih jezera između Britanaca i saveza starosedećkih plemena koje je predvodio poglavica plemena Otava (*Ottawa* ili *Odawa*) Pontijak, a čiji je razlog bilo britansko zauzimanje indijanskih teritorija nakon poraza Francuza i novog, nepovoljnijeg tretmana starosedećaka. Tokom te pobune, u proleće 1763. godine, starosedeoci iz indijanskih plemena Delaver, Šoni i Mingo (*Delaware, Shawnee, and Mingo Indians*) su opkolili britansko vojno utvrđenje Fort Pit (*Fort Pitt*) i Britanci su uspeli da pobeđu zahvaljujući tome što su uspeli da, svesno i sa namerom, indijanskim pregovaračima predaju ćebice iz bolnice gde su lečeni bolesnici od velikih boginja, što je izazvalo pomor među Indijancima. Elizabet Fen, polazeći od dokumenata iz tog vremena, iznosi detalje ovog događaja. Fort Pitom je komandovao kapetan Simeon Ekije (Simeon Ecuyer), koji je o stanju u utvrđenju, uključujući i slučajeve obolelih od velikih boginja koji su izolovani u posebnu bolnicu, obavestio pismom od 16. juna 1763. godine, svog pretpostavljenog pukovnika Henrija Bukea (*Henry Bouquet*) u Filadelfiji, a ovaj zatim svog nadređenog, generala Džefrija Amhersta (*Jeffery Amherst*) vrhovnog komandanta britanskih snaga u Njujorku. U razmeni pisama između dvojice oficira zabeležena je razmena mišljenja, predloga i naređenja o namernom širenju velikih boginja među Indijancima. Primivši informaciju o stanju u utvrđenju sadržanu u Bukeovom pismu od 23. juna 1763. godine, Amherst je Bukeu u pismu od 7. jula predložio sledeće: „Zar se ne bi moglo smisliti da se velike boginje pošalju među ta nezadovoljna plemena Indijanaca? Moramo, u ovoj prilici, upotrebiti svaku moguću strategiju da ih (brojčano) smanjimo.“ Buke mu je u pismu od 13. jula odgovorio: „Pokušaću da zarazim Indijance pomoću ćebadi koja im padnu u ruke, vodeći računa da se i sam ne zarazim.“ Na to mu je Amherst, u pismu od 16. jula dao odobrenje, odnosno imajući u vidu odnos subordinacije, naređenje: „Dobro bi bilo da pokušate da zarazite Indijance pomoću ćebadi, kao i da isprobate svaku drugu metodu koja može poslužiti istrebljenju ove odvratne rase.“ Postoje pokazatelji da je do predaje zaraženih stvari Indijancima došlo i pre citirane prepiske (dnevnik jednog trgovca, Vilijama Trenta/*William Trent*), koji je bio u utvrđenju, u kome je na dan 23. juna upisano da su dvojici izaslanika plemena Delaver koji su došli da pregovraju u utvrđenju data dva zaražena ćebeta i jedna maramica iz bolnice specijalno napravljene za velike bogi-

---

genocidne razmere. Pitanje je samo da li je do zaraze došlo slučajno ili je, makar u nekim oblastima, bila namerno izazvana.

– F. Fenner *et al.*, /1988/, *Smallpox and its eradication*, Geneva, p. 238.

nje, kao i faktura Trentove firme u kojoj se govori o „nadoknadi uaturi stvari koje su oduzete od ljudi u bolnici radi prenosa malih boginja Indijancima”, pri čemu je navedeno da se radi o dva čebeta i jednoj maramici). U svakom slučaju, ovde se radi o situaciji korišćenja neke vrste „biološkog oružja“ kojim su pripadnici određene etničke grupe ubijani sa namerom da budu istrebljeni.³³

Jedno od najmračnijih poglavlja sveukupno mračnog evropskog kolonijalizma širom sveta bio je period vladavine belgijskog kralja Leopolda II Slobodnom Državom Kongo u periodu od 1885. do 1908. godine. Teritorija Slobodne Države Kongo je data na upravljanje Leopoldovoj „humanitarnoj“ organizaciji na Berlinskoj konferenciji održanoj 1884. i 1885. godine i belgijski monarh je preko svojih kolonijalnih upravnika uveo brutalni sistem eksploatacije stanovništva koje je primoravano na prinudni rad na skupljanju prirodne gume u krajnje nehumanim uslovima za bednu naknadu. U rad su uključena i deca, neispunjenje visoko postavljenih radnih normi (kvota skupljene prirodne gume) kažnjavano je ubijanjem od strane pripadnika kolonijalnih snaga reda (*Sprovođenje zakona*), a kao dokaz izvršene kazne odsecane su ruke ubijenih i predavane nadređenima, s tim što bi nekad, da bi uštedeli municiju (koja je bila u deficitu), pripadnici snaga reda „varali“ tako što bi kažnjeniku samo odsecali ruke i pustili ga (mnogi su ipak umirali od sepse). Radi primoravanja na besomučan rad primenjivana je i praksa zatvaranja i držanja kao talaca članova porodica zaposlenih crnaca ili seoskih starešina sela koja nisu dostigla traženu kvotu skupljene gume. Zbog nametnutih uslova života vladali su glad i bolesti. Postojali su i posebni kampovi za kidnapovanu decu, koja su pokrštavana, primoravana da rade i izrabljivana na druge načine, a u kojima je ogroman procenat dece umirao. Gubitak u ljudstvu (usled ubistava, bolesti, gladi i smanjenja nataliteta) je teško proceniti, ali su svi saglasni da se broji milionima, a neke procene idu i do 10, pa čak i 15 miliona. Ovo po gnusnosti teško dostižno postupanje kolonijalnih vlasti prema lokalnom stanovništvu neki autori označavaju izrazom genocid, neki čak koriste i reč holokaust. Ipak, namera kolonijalnih vlasti na čelu sa monarhom bila je besomučna radna eksploatacija, a smrt lokalnih stanovnika nije bila ono čemu se težilo, već je bila prateća pojava, zastrašujuća i masovna, ali ipak prateća u odnosu na nameru izvlačenja što većeg profita zastrašujućim iskorišćavanjem rada domorodaca. Kako nema genocidne namere, nema ni genocida. Ali ovaj zločin u skoro četvrtvekovnom trajanju pokazatelj je da je moguće i veće i gnusnije zlo od „zločina nad zločinima“.³⁴

33 E. A. Fenn /2000/, *Biological Warfare in Eighteenth-Century North America: Beyond Jeffery Amherst*, *The Journal of American History*, № 4, pp. 1553–1558.

34 A. C. Doyle /1909/, *The Crime of the Congo*, London; A. Roes /2010/, *Towards a History of Mass Violence in the Etat Indépendant du Congo, 1885–1908*, *South African Historical Journal*, № 4, pp. 634–670; B. Beal /2014/, *An Examination of the Instability and Exploitation in Congo From King Leopold II's Free State to the 2nd Congo War, 1885–2015*, p. 1655; S. Johnson /2014/, *King Leopold II's Exploitation of the Congo from 1885 to 1908 and its Consequences*, *HIM 1990-2015*, p. 1642; F. Losing /2020/, *A Crisis of Whiteness in the Heart of Darkness, Racism and the Congo Reform Movement*, transcript Verlag, Bielefeld; R. G. Weisbord /2003/, *The King, the Cardinal and the Pope: Leopold II's genocide in the Congo and the Vatican*, *Journal of Genocide Research*, № 1, pp. 35–45.

5. NACISTIČKI GENOCIDI I KOLONIJALNI GENOCIDI

Iako je, kao što smo videli, kod osmišljavanja pojma genocida i zalaganja za njegovu inkriminaciju Rafael Lemkin imao u vidu ne samo nacističke genocide, već i niz masovnih zločina prema različitim nacionalnim, etničkim, rasnim, religijskim i drugim grupama praktično tokom čitave pisane istorije čovečanstva, ipak su nacistički zločini istrebljenja, a pre svega onaj izvršen prema Jevrejima, tj Holokaust, odigrali ključnu ulogu kod etabliranja genocida kao „zločina nad zločinima“ kako na međunarodnompravnom, tako i na nacionalnim pravnim nivoima. Zbog same težine nacističkih zločina istrebljenja, pre svega Holokausta, nacistički genocidi su na neki način, uprkos činjenici da su inkriminacija iz Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida i na njoj zasnovane definicije genocida iz nacionalnih zakonodavstava dovoljno široke i uopštene da mogu da pokriju i pokrivaju daleko širi krug situacija, ostali centralni reper kod utvrđivanja, na teorijskom i praktičnom nivou, da li je određene zločine moguće okvalifikovati kao genocid.

Konstatujući da je „(n)emački rat protiv Poljske i SSSR-a bio ... nesumnjivo najveći kolonijalni osvajački rat u istoriji“,³⁵ i citirajući Hitlerove reči, kada on kaže: „(t)eritorija Rusije je naša Indija, i kao što Englezi vladaju Indijom sa samo šačicom ljudi, tako ćemo i mi upravljati ovom našom kolonijalnom teritorijom“,³⁶ ali i primetivši da se „Treći rajh i njegovi ekspanzionistički poduhvati generalno ne razmatraju u akademskom svetu iz perspektive istorije kolonijalizma“,³⁷ Jirgen Cimerer, u knjizi „Od Vindhuka do Aušvica? Razmišljanja o odnosu između kolonijalizma i nacionalsocijalizma“, analizira strukturalne sličnosti između nacističkog ekspanzionizma i kolonijalizma, kao i između nacističke genocidne politike, na prvom mestu Holokausta, s jedne, i kolonijalnih genocida sa druge strane, i zaključuje sledeće:

„Evropski kolonijalizam ... i nacistička politika ekspanzije i ubistava počivaju na fundamentalno sličnim konceptima ‘rase’ i ‘teritorije’, ili ‘rase’ i (životnog) ‘prostora.’ ...

Razmatrajući različite fenomene koji su oblikovali nacističku politiku u Istočnoj Evropi – rat za uništenje, okupacionu politiku i genocid – stalno se suočavamo sa dva koncepta koja povezuju ove fenomene. Prvi je rasizam, koji je objedinjujuća nit različitih aspekata nacističke ideologije i prakse; drugi je *Großraumpolitik* (politika velikog prostora) sa njom povezanom ‘ekonomijom uništenja.’ ...

Oba koncepta, ‘rasa’ i ‘prostor’, takođe su bila u srži kolonijalizma.“³⁸

Rasizam je centralni element nacističke ideologije i, može se reći, ključni distinktivni element u odnosu na neke srodne autoritarne ideologije, poput italijanskog fašizma u ranijoj fazi (pre „prilagodavanja“ nacizmu) ili španskog falangizma. Objavljena i obrazložena u „Majn kampf“, Hitlerova rasistička shvatanja, prema kojima su Nemci viša, arijevska rasa, a drugi narodi su poređani na nižim mesti-

35 J. Zimmerer, *op. cit.*, p. 125.

36 Hitler, 17 September 1941, in: A. Hitler, *Monologe im Führerhauptquartier*, ed. Werner Jochmann, Hamburg, 1980, pp. 60–64. Preuzeto iz: J. Zimmerer, *op. cit.*, p. 125.

37 J. Zimmerer, *op. cit.*, p. 125.

38 J. Zimmerer, *op. cit.*, pp. 130–132.

ma na hijerarhijskoj lestvici (na čijem dnu su narodi poput Jevreja i Roma, koji su postali predmet istrebljenja), svoj su izraz našla u Nirnberškim rasnim zakonima iz 1935. godine (Zakon o državljanstvu Rajha i Zakon o zaštiti nemačke krvi i nemačke časti), u prihvatanju i primeni eugeničkih principa i u nizu drugih elemenata ugrađenih u svakodnevnicu Nemačke i okupiranih teritorija, a kulminacija u realizaciji tih shvatanja dostignuta je sprovođenjem Holokausta nad Jevrejima i genocida nad Romima i nekim slovenskim narodima. Rasizam uopšte, pa i onaj nacistički, manifestuje se na dva načina: jedan je nipodaštavanje drugih naroda, odnosno njihovo tretiranje kao niže vrste do nivoa potpune dehumanizacije, a drugi je mržnja prema tim drugim narodima. Ova kombinacija je neophodna da bi pokrenula pripadnike jedne grupe na izvršenje tako gnusnog i masovnog zločina kakav je genocid.

Što se prostora tiče, on je u nacističkoj ideologiji izražen kroz ideju „životnog prostora“ (*Lebensraum*), geopolitičkog koncepta koji se vezuje za nemačkog geografa Karla Haushofera, koji je Hitler prihvatio i izneo ga u „Majn Kampf-u“, a prema kome nemački narod, kao pripadnici više, arijevske rase, ima potrebu za širokim životnim prostorom koji daleko prevazilazi granice Nemačke. Koncept „lebensrauma“ je svoj izraz našao na prvom mestu u tajnom planu nazvanom „Generalni plan Istok“ (*Generalplan Ost*), sačinjenom u periodu od 1939. do 1942. godine, koji je predvideo kolonizaciju istočne Evrope, koja je sprovedena kroz politiku „prodora na istok“ (*Drang nach Osten*), i koja je podrazumevala čišćenje osvojenih teritorija od stanovništva, pre svega slovenskog, koje je tu živelo (putem etničkog čišćenja i genocida). Treba ovde primetiti da Holokaust i genocid nad Romima, u čijem korenu je bio duboko usađeni rasizam, nisu bili skopčani sa prostornim širenjem, jer ni Jevreji ni Romi nisu bili koncentrisani na određenom prostoru već su bili rasuti u svim zemljama u kojima su živeli. Ali ta veza postoji kod masovnog ubijanja pripadnika slovenskih naroda, od kojih je jedan i srpski narod, koji je bio žrtva jednog od najtežih genocida u Drugom svetskom ratu, u nemačkoj marionetskoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

Kada je reč o kolonijalnim osvajanjima koja su evropske države vršile širom sveta, u samoj njihovoj suštini je bilo osvajanje i zauzimanje teritorija, sa prvenstvenim ciljem korišćenja prirodnih bogatstava sa njih i iskorišćavanja radne snage lokalnog domorodačkog stanovništva. Ambicije za prostornim širenjem su bile tako ogromne da su granice osvojenog prostora išle donde dokle su fizičke mogućnosti kolonizatora dozvoljavale. Najbolji pokazatelj je Britanska Imperija, „carstvo u kome sunce nikad ne zalazi“. Preduslov za besomučno osvajanje teritorija na kojima živi domorodačko stanovništvo, pljačkanje prirodnih bogatstava koje pripada tom stanovništvu, a neretko i lične imovine tog stanovništva i za iskorišćavanje radne snage domorodaca je po pravilu rasisički odnos prema tom stanovništvu. U slučaju kolonijalnih osvajanja taj rasizam je u najvećem broju slučajeva skopčan sa razlikama u boji kože koje predstavljaju dodatni osnov za nipodaštavanje i dehumanizaciju tog stanovništva, za indiferentnost prema bilo kakvoj njihovoj patnji i, konačno i za mržnju, posebno u situacijama ako bi domoroci pružili otpor pljačkanju i izrabljivanju koje je često dostizalo nepodnošljive razmere. Rasizam prema domorodačkom stanovništvu na osvajanim vanevropskim prostorima, odnosno njihov tretman kao niže vrste, nalazio je svoj izraz u pravu, i to kako u pravnim pravilima koja su ko-

lonizatori uspostavljali na osvojenim područjima, tako i na nivou međunarodnog prava. Naime, klasično međunarodno pravo, tj. oni principi i pravila međunarodnog prava koji su se razvijali od renesanse do početka 20. veka, bili su fokusirani na odnose između evropskih suverenih država i njihove globalne interese, uključujući kolonijalizam i intervenciju velikih evropskih sila u neevropskim državama, a nisu pružali nikakvu zaštitu neevropljanima i njihovim zajednicama. Izraz ovog stanja su reči Lotara fon Trote (*Lothar von Trotha*), komandanta kolonijalnih trupa u Nemačkoj Jugozapadnoj Africi, o kome će više reći biti kasnije, koji je izjavio da rat u Africi ne može biti vođen „u skladu sa Ženevskom konvencijom“.³⁹ Citirali smo napred naredbu britanskog generala Džefrija Amhersta, upućenu pukovniku Henriju Bukeu u pismu od 16. jula 1763. godine, kojom mu nalaže da pokuša da zarazi Indijance pomoću ćebadi, kao i da „isproba svaku drugu metodu koja može poslužiti istrebljenju ove odvratne rase“.

6. GENOCID NAD PLEMENIMA HERERO I NAMA U NEMAČKOJ JUGOZAPADNOJ AFRICI KAO JASAN PRIMER KOLONIJALNOG GENOCIDA I NJEGOVA VEZA SA NACISTIČKIM GENOCIDIMA

Kolonijalni genocid nad plemenima Herero i Nama, koji je počinila Nemačka Jugoistočna Afrika, a koji se dogodio od 1904. do 1909. godine, prvi je genocid počinjen u XX veku i smatra se prvim modernim genocidom i nekom vrstom preteče Holokausta.⁴⁰ Za razliku od mnogih drugih zlodela koja su kolonijalni osvajači širom sveta tokom vekova vršili nad lokalnim stanovništvom, gde nedostaje namera uništenja pa se, uprkos svom gnusnom karakteru, teško mogu podvesti pod pojam genocida, u pogledu zločina nad plemenima Herero i Nama, usled jasnog dokaza o genocidnoj nameri, postoji visok stepen saglasnosti da taj zločin odgovara pojmu genocida, onako kako je on definisan u Konvenciji iz 1948. godine.

Videli smo da su prema Jirgenu Cimereru i kolonijalizam i nacizam, tj. nacistički genocidi, skopčani sa rasizmom i sa borbom za prostor.

Nemački kolonijalizam, kao uostalom i svaki drugi, u osnovi je predstavljao osvajanje prostora za eksploataciju, ali on ima svoje istorijske specifičnosti, koje su verovatno bile od uticaja na postupke nemačkih kolonijalnih vlasti, kao što su iste istorijske specifičnosti uticale na ukupnu nemačku politiku, pre svega spoljnu. Nai-

39 Radi se o Prvoj ženevskoj konvenciji, tj. Konvenciji za poboljšanje položaja ranjenika u vojsci na kopnu, potpisanog u Ženevi 22. avgusta 1864. godine. „Politik und Kriegsführung“, u *Der Deutschen Zeitung*, od 3. februara 1909. godine. Citirano prema: J. Zimmerer, *op. cit.*, p. 146.

40 O genocidu nemačkih kolonijalnih vlasti u Nemačkoj Jugozapadnoj Africi nad narodima Herero i Nama i odnosu tog genocida i nacističkih genocida detaljnije u: J. Zimmerer, *op. cit.*; I. V. Hull /2003/, *Military Culture and the Production of 'Final Solutions' in the Colonies: The Example of Wilhelminian Germany*, in: *The Specter of Genocide, Mass Murder in Historical Perspective*, Cambridge, pp. 141–162; M. Häußler /2011/, *From destruction to extermination: Genocidal escalation in Germany's war against the Herero*, *Journal of Namibian Studies* 10, pp. 55–81; H. Melber /2024/, *Colonialism, Genocide and Reparations: The German-Namibian Case*, *Development and Change*, № 4, pp. 773–799.

me, budući da je do formiranja/ujedinjenja nemačke države došlo tek 1871. godine posle Francusko-pruskog rata, Nemačka je kasno ušla u evropsku trku za kolonijama (slično je bilo i sa uspostavljanjem zona uticaja u na samom evropskom kontinentu).

Počev od 1884–1885. godine, kada je održana Berlinska konferencija sa ciljem upravo regulisanja kolonijalnih poseda u Africi, pa do 1900. godine, Nemačka je pristupila uspostavljanju svojih kolonijalnih poseda i to na sledeći način:

- 1884. godine Jugozapadna Afrika (današnja Namibija, tada Nemačka Jugozapadna Afrika), Kamerun i Togo su proglašeni za „posede pod nemačkom zaštitom“;
- Severni deo Papue-Nove Gvineje je od 1884. godine takođe bio nemački protektorat i zvao se Kaiser-Wilhelmsland;
- 1886. godine nemačkim kolonijalnim posedima je pridodata Istočna Afrika, tj. Nemačka Istočna Afrika, koju su činile današnja Tanzanija i delovi Ruande i Burundija;
- do kraja XIX veka nemačkim kolonijalnim posedima je pridodat i širok krug ostrva u Pacifiku;
- Zakup kineskog zaliva Đaodžou/Kjaučou uspostavljen je 1899. godine.

Nemačku kolonijalnu upravu u svim navedenim područjima karakterisao je visok stepen surovosti prema lokalnom stanovništvu. U osnovi te surovosti nalazila se potreba za što bržim i potpunijim stabilizovanjem kolonijalne uprave i što intenzivnijom eksploatacijom, ali i duboko rasistički odnos prema domorocima, koji su tretirani kao niža vrsta, ispod ljudskog nivoa.

U svim nemačkim kolonijama broj nastanjenih Nemaca nikada nije dostigao 50.000 ljudi, ali je nemački kolonijalizam odneo, na različite načine (pre svega kroz sukobe sa kolonizatorima i kolonizatorsko nasilje), više od milion života pripadnika kolonizovanih domorodačkih naroda.

Nasilje nad domorodačkim stanovništvom bilo je prisutno u svim nemačkim kolonijalnim posedima. Ono je bilo kontinuirano, ali je bilo perioda kada bi eskaliralo. Najveći intenzitet nasilje je dostiglo u sledećim epizodama:

- Od 1890. do do 1898. rat protiv pobunjenog naroda Hehe u Nemačkoj Istočnoj Africi predstavljao je neku vrstu treninga i izgradnju nemačkog vojnog i oficirskog kadra koji će učestvovati u kasnijim zlodelima, koje sve karakteriše uništavanje grupa koja su pružala otpor surovijem nemačkoj vladavini.
- Od 1904-1908. godine Nemci su vodili rat protiv naroda Herero (koristi se i ime Ovaherero) i Nama u Nemačkoj Jugozapadnoj Africi i tada je počinjen prvi genocid u XX veku.
- Od 1905-1907. godine Nemci su ratovali protiv Madži Madžija (ili Magi Magi – *Maji Maji*) u Nemačkoj Istočnoj Africi, primenjujući politiku spaljene zemlje.
- U Kamerunu i u Togu su učestalo sprovedene „Kaznene ekspedicije“.

U navedenim sukobima likvidirano je ukupno više stotina hiljada domorodaca.

Nemački kolonisti su bili ohrabrivani da oduzimaju zemlju i stoku od starosedelačkih naroda Herero i Nama, a da te stanovnike smeštaju u rezervate i da ih pokoravaju kao robove.

Jedan događaj je značajno doprineo nezadovoljstvu pripadnika naroda Herero. U januaru 1903. godine, nemački trgovac po imenu Ditrih pešačio je sa svog imanja do obližnjeg grada Omarurua da kupi novog konja. Na pola puta do Ditrihovog odredišta, zaustavila su se kola koja su prevozila sina poglavice Hereroa, njegovu ženu i njihovog sina. U znak ljubaznosti, prema uobičajenoj praksi u Hererolandu, poglavičin sin je ponudio Ditrihu da ga poveze. Međutim, te noći, Ditrih se jako napio i nakon što su svi zaspali, pokušao je da siluje ženu poglavičinog sina. Kako se ona opirala, Ditrih je pucao u nju i ubio je. Negirao je ubistvo, a u prvom stepenu je bio oslobođen optužbe, što je izazvalo ogromno nezadovoljstvo. Osuđen je tek u drugom stepenu.

Pritisnuti okrutnom nemačkom kolonijalnom vladavinom i eksploatacijom, pripadnici naroda Herero i naroda Nama pobunili su se tokom 1904. godine protiv nemačke kolonijalne vlasti.

Najpre su se pobunili pripadnici plemena Herero i 12. januara 1904. godine ubili su više od 100 nemačkih doseljenika. Nemački general Lotar fon Trota je u avgustu 1904. godine pobedio pobunjenike iz plemena Herero u bici kod Voterberga. Nakon pobede proterao ih u je pustinju Omaheke, zapadni deo pustinje Kalahari, gde je većina njih umrla od dehidracije. Kada su pripadnici naroda Herero pobjegli u pustinju, fon Trota je naredio svojim trupama da otruju pojlila, odnosno izvore pijaće vode, podignu stražarske položaje duž linije od 240 kilometara i da pucaju na svakog Herera koji pokuša da pobjegne, bilo da je muškarac, žena ili dete.

U oktobru 1904. pobunili su se pripadnici naroda Nama. I oni su poraženi i sa njima je postupljeno na isti način.

Procene variraju, ali se kreću od 65.000–100.000 u ovom genocidu ubijenih pripadnika naroda Herero i oko 10.000 pripadnika naroda Nama.

Ono što je nesumnjivi pokazatelj postojanja genocidne namere je činjenica da je general Lotar fon Trota 2. oktobra 1904. godine potpisao naređenje (*Vernichtungsbefehl*) za ubijanje svih pripadnika plemena Herero koji bi se našli na prostoru pod nemačkom upravom (ono zapravo ima formu proglašenog upućenog narodu Herero). U tom proglasu/naređenju između ostalog stoji:

„Svaki Herero koji se nađe unutar nemačke granice, sa ili bez puške ili stoke, biće pogubljen. Neću poštediti ni žene ni decu.“

Fon Trota je 22. aprila 1905. godine poslao je poruku i Namama, predlažući im predaju i pominjući sudbinu Herera. 10.000 pripadnika plemena Nama je ubijeno, a 9.000 odvedeno u koncentracione logore.

Iako prema Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida ne postoji poseban zahtev u pogledu toga ko bi mogao da bude izvršilac tog krivičnog dela, priroda tog zločina je takva da gotovo da podrazumeva učešće državnih struktura neke države u njemu. Udaljenost kolonijalnih poseda od metropole i labava struk-

tura uprave u kolonijama (učešće kompanija, privatnih vojski i slično u ime kolonijalne metropole i po njenom ovlašćenju i nalogu u upravljanju kolonijama i njihovoj eksploataciji) po prirodi stvari čini nešto indirektnijom uključenost samih država, kolonijalnih metopola u zločine u kolonijama, uključujući i one koja imaju svojstva genocida. Ipak, to ne umanjuje težinu zločina i mogućnost njihovog, makar neformalnog, određivanja kao genocida.

U slučaju Nemačke Jugozapadne Afrike, naređenje za istrebljenje domorodaca nije došlo iz samog Berlina, ali je Lotar fon Trota na položaju vojnog komandanta nemačkih kolonijalnih snaga u Jugozapadnoj Africi bio kao nameštenik i predstavnik nemačke države. Inače, Fon Trota je 2. novembra 1905. godine, odlikovan ordenom *Pour le Mérite* za svoje zasluge u Africi. Ipak, međunarodne i delimično unutar-nemačke reakcije na zločine primorale su carskog kancelara Bernharda fon Bilova da zamoli cara Vilhelma II da razreši fon Trotu komande.

Može se reći da su u slučaju masakra pripadnika plemena Herero i Nama od strane nemačkih kolonijalnih vlasti prisutni svi elementi bića krivičnog dela genocida, pa čak i da su sve radnje iz člana II tačke a) do e) Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine zastupljene u postupcima nemačkih kolonizatora.

Tek 1985. godine međunarodna zajednica je priznala masakr nad pripadnicima plemena Herero kao genocid. Naime, Bendžamin Vitaker, specijalni izvestilac UN za sprečavanje i kažnjavanje zločina genocida, objavio je izveštaj u kojem je klasifikovao masakr Herera kao genocid.⁴¹ Definišući događaje iz perioda 1904–1908. kao zločine, izveštaj je utvrdio da je pokušaj ubijanja i istrebljenja naroda Herero i Nama bio jedan od najtežih genocida 20. veka. Nemačka se, međutim, u početku protivila izveštaju; tek 2015. godine (više od jednog veka nakon genocida) Nemačka je prvi put priznala genocid nad pripadnicima naroda Herero i Nama.

Nemačka je u maju 2021. godine, zvanično priznala genocid nad narodima Herero i Nama, izvinila se i zatražila oprostaj od namibijskog naroda i žrtava genocida za „zločine nemačke kolonijalne vladavine“. Naime, Vlada Savezne Republike Nemačke i Vlada Republike Namibije usvojile su Zajedničku deklaraciju Savezne Republike Nemačke i Republike Namibije, pod nazivom „Ujedinjeni u sećanju na našu kolonijalnu prošlost, ujedinjeni u našoj volji za pomirenjem, ujedinjeni u našoj viziji budućnosti“ (parafirana 15. maja 2021, a njeno potpisivanje je objavljeno 28. maja 2021. godine), u kojoj, između ostalog, stoji:

„8. Ukupno, desetine hiljada muškaraca, žena i dece bilo je podvrgnuto naredbama i povezanim nemačkim politikama. Streljani su, vešani, spaljivani, izgladnjivani, na njima su vršeni eksperimenti, porobljeni su, radili do smrti, zlostavljani, silovani i lišeni poseda, ne samo svoje zemlje, imovine i stoke, već i svojih prava i dostojanstva.

9. Kao posledica toga, značajan broj zajednica Ovaherero i Nama je istrebljen delovanjem nemačke države. Veliki broj zajednica Damara i San je takođe istrebljen.

...

41 UN ECOSOC, Commission on Human Rights, Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, *Revised and updated report on the question of the prevention and punishment of the crime of genocide prepared by Mr. B. Whitaker*, E/CN.4/Sub.2/1985/6, 2 July 1985.

10. Obe vlade potvrđuju da Preambula Konvencije Ujedinjenih nacija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (1948) „priznaje da je u svim periodima istorije genocid nanosio velike gubitke čovečanstvu”. Nemačka vlada priznaje da su gnusni zločini počinjeni tokom perioda kolonijalnog rata kulminirali događajima koji bi se, iz današnje perspektive, nazvali genocidom.”⁴²

Nešto kasnije u tekstu, sledi izvinjenje i prihvatanje izvinjenja:

„13. Nemačka se izvinjava i klanja se potomcima žrtava. Danas, više od 100 godina kasnije, Nemačka traži oprostaj za grehe svojih predaka. Nije moguće poništiti ono što je učinjeno. Ali patnja, nečovečnost i bol koje je Nemačka nanela desetinama hiljada nevinih muškaraca, žena i dece tokom rata na teritoriji današnje Namibije ne smeju biti zaboravljeni. To mora poslužiti kao upozorenje protiv rasizma i genocida.

...

14. Namibijska vlada i narod prihvataju izvinjenje Nemačke i veruju da ono otvara put trajnom međusobnom razumevanju i konsolidaciji posebnog odnosa između dva naroda, kako je potvrđeno dvema rezolucijama Bundestaga iz 1989. i 2004. godine. Ovo će zatvoriti bolno poglavlje iz prošlosti i označiti novu zoru u odnosima između naše dve zemlje i naroda. Ovaj odnos će karakterisati mnogo temeljitiji i značajniji proces pomirenja i rekonstrukcije, odgovarajuća kultura sećanja, kao i novi nivo političkog, ekonomskog i kulturnog partnerstva.”⁴³

Nemačka se takođe obavezala da će podržati Namibiju i potomke žrtava genocida sa 1,1 milijardom evra.

Postoji ne samo sličnost, nego i tesna veza genocida nad pripadnicima plemena Herero i Nama sa Holokaustom i drugim nacističkim genocidima i drugim zlodelima. Može se reći da između njih postoji i sadržinski i personalni kontinuitet.

Genocid u Nemačkoj Jugozapadnoj Africi sa početka XX veka i nacistički genocidi iz od tri i po decenije kasnije, slični su po više elemenata:

- U oba slučaja je prisutna rasistička idejna podloga;
- Vršeno je fizičko istrebljenje naroda;
- U oba slučaja su postojali koncentracioni logori u kojima su vršeni zločini nad zatvorenim žrtvama genocidne politike (u Nemačkoj Jugozapadnoj Africi posebno su po zlu poznati logori Swakopmund i Shark Island);
- U oba slučaja nad žrtvama su vršeni medicinski eksperimenti, pre svega da bi se istražile, potvrdile i primenile postavke eugenike.

Između zločina u Nemačkoj Jugozapadnoj Africi i nacističkih zločina prisutne su i personalne veze:

42 Joint declaration of the Federal Republic of Germany and the Republic of Namibia, entitled ‘United in Remembrance of Our Colonial Past, United in Our Will to Reconcile, United in Our Vision of the Future’, May 2021., paragraphs 8-10. Доступно на: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.deutsche-afrika-stiftung.de/wp-content/uploads/2021/06/deutsche-afrika-stiftung-joint-declaration-by-the-federal-republic-of-germany-and-the-republic-of-namibia.pdf>, poslednji pristup: 10. 11. 2025.

43 *Ibid.*, paras. 13–14.

- Profesor Eugen Fišer – jedan od vodećih organizatora i realizatora medicinskih eksperimenata u logorima u Nemačkoj Jugozapadnoj Africi, bio je kasnije rektor Univerziteta u Berlinu i profesor mnogim budućim nacističkim lekarima. Fišerov učenik Otmar Frajher fon Feršuer (*Otmar Freiherr von Verschuer*) je bio profesor Jozefu Mengeleu.
- Prvi nemački kolonijalni upravnik Nemačke Jugozapadne Afrike, od 1885. do 1890. godine bio je Hajnrih Ernst Gering (*Heinrich Ernst Göring*), otac Hermana Geringa. Sam Hajnrih Gering nije učestvovao u genocidu nad plemenima Herero i Nama, ali je učestvovao i imao vodeću ulogu u uspostavljanju sistema surove eksploatacije koji je kulminirao nakon dvadeset godina nemačke uprave tim prostorom i rezultirao genocidom.

Godine 1933, nacističke vlasti su nazvale jednu ulicu u Minhenu „Von Trotha StraÙe“. Godine 2006, gradsko veće Minhena je odlučilo da promeni ime ove ulice u „Herero StraÙe“ u čast generalovih ųrtava. Možda ovaj detalj, šezdesetogodišnje slavljenje naredbodavca genocida u postnacističkoj Nemačkoj, najslikovitije govori o odnosu i Nemačke i sveta prema stradanju naroda u kolonijama.

Sa namerom da se spreči da posleratna Nemačka ponovo dobije teritorije pod kolonijalnu upravu, britanska vlada je 1918. godine objavila tzv. „Plavu knjigu“ (naslovljenu *“Report on the Natives of South-West Africa and their Treatment by Germany”*) u kojoj je detaljno opisala nemačke zločine nad domorodačkim stanovništvom Nemačke Zapadne Afrike. Kao odgovor na tu Plavu knjigu, Nemačka je 1919. godine objavila tzv. „Belu knjigu“ (naslovljenu *“The Treatment of Native and other Populations in the Colonial Possessions of Germany and England: An Answer to the English Blue Book of August 1918”*) u kojoj je iznela opis britanskih zločina nad domorodačkim stanovništvom u delovima Afrike koje je Velika Britanija držala pod kolonijalnom vlašću. Istoričari su se u početku ustručavali od toga da koriste ove knjige kao građu, smatrajući ih za propagandne instrumente. Ispostavilo se da one sadrže ozbiljna i tačna svedočenja i da su koristan i dosta pouzdan izvor informacija.⁴⁴

7. ZAKLJUČAK

Jedno od najvećih dostignuća čovečanstva u drugoj polovini XX veka i verovatno najveće dostignuće Organizacije ujedinjenih nacija bio je proces dekolonizacije, tj. intenziviranje i okončanje procesa potlačenih naroda od kolonijalnih vlasti otpočetog u Severnoj Americi krajem XVIII i u Južnoj Americi početkom XIX veka. Verujemo i nadamo se da će jedno od bitnih dostignuća čovečanstva u XXI veku biti okončanje ere neokolonijalizma, tj. izrabljivanja bivših kolonija od bivših kolonizatora i novih eksploatora drugim, prikrivenijim sredstvima i metodama.

Ono što bi svakako moralo da prati eliminaciju ove mračne strane ljudske istorije je istraživanje, izučavanje i očuvanje sećanja na patnje i stradanja koje su starišecima kolonija naneli kolonijalni osvajači. A te patnje i stradanja su dosegle

44 J. Silvester, J.-B. Gewald /2003/, *Words Cannot be Found, German Colonial Rule in Namibia: An Annotated Reprint of the 1918 Blue Book*, Brill, Leiden, Boston.

nivo praktično potpunog nestanka čitavih naroda, odnosno čitavih civilizacija. Na nizu mesta, u različitim epohama, istrebljenja ili pokušaji istrebljenja naroda činjani su svesno i namerno i u takvim situacijama radi se o zločinima koja dostižu nivo zločina genocida, prvobitno inkriminisanog putem Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine, zatim unetog u nacionalna krivična zakonodavstva skoro svih država u svetu i, konačno, i u statute najpre *ad hoc* tribunala, a zatim i stalnog Međunarodnog krivičnog suda.

Iako je autor naziva „genocid“ i ključni pobornik inkriminisanja zločina pod tim nazivom, Rafael Lemkin, ukazivao na to da istorija poznaje brojne situacije kada su izvršena dela koja sadržinski odgovaraju pojmu genocida, iako su države potpisnice Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida bile spremne da u preambuli Konvencije konstatuju da taj akt usvajaju „priznajući da je genocid u svim periodima istorije nanosio velike gubitke čovečanstvu“ i, konačno, iako je sasvim jasno da je veoma širok krug zlodela iz tih ranijih „perioda istorije“ koja u najvećoj meri odgovaraju pojmu genocida onakvog kakav je definisan u Konvenciji izvršen upravo od strane kolonijalnih osvajača, postoji iznenađujuće mala spremnost, kako u političkim krugovima, tako u nauci i, konačno, i u javnosti uopšte, da se zlodela iz kolonijalne ere koja imaju karakter nameravanog i realizovanog fizičkog istrebljenja čitavih rasnih, nacionalnih, etničkih ili religioznih grupa ili njihovih značajnih delova nazovu imenom genocid. Štaviše, za mnoga od tih zlodela zapadni čovek i šira svetska javnost i ne znaju da su se odigrala.

Razlozi za ćutanje o kolonijalnim genocidima su brojni, a i različiti subjekti i različiti krugovi imaju različite razloge za to.

Bivše žrtve kolonijalnog ugnjetavanja, uključujući i opstale delove naroda koji su bili žrtve kolonijalnih genocida, potisnuti i marginalizovani usled vekovnog stradanja pod kolonijalnom upravom i pritisnuti neokolonijalnim izrabljivanjem, nemaju dovoljno snažan glas, a ponakad i sposobnost artikulacije, da bi pred širu svetsku javnost izneli istinu o svojim patnjama iz prošlosti.

Sa arogancijom koja nužno mora karakterisati vekovne opresore brojnih naroda, bivše kolonijalne metropole potiskuju i samu ideju o priznanju zlodela iz prošlosti, zavaravajući i sebe i druge tvrdnjom da je njihova misija u kolonijama bila civilizovanje primitivnih starosedelaca, istovremeno zadržavajući opravdanje za neokolonijalna izrabljivanja koja još traju. Više nego jasan pokazatelj koliko je teško izvršiocu da prizna sasvim jasno postojeći i dokazima dobro dokumentovan genocid je činjenica da je za priznanje genocida u Jugozapadnoj Africi Nemcima bio potreban čitav vek. A tokom tog veka su izvršili još neke genocide.

Jedan od razloga za izbegavanje primenjivanja kvalifikacije genocid na zlodela iz kolonijalne ere koja u potpunosti odgovaraju biću ovog krivičnog dela sadržanom u Konvenciji iz 1948. godine i kasnijim nacionalnim i međunarodnim propisima, je i tendencija da se nacističkom genocidu, pre svega onom prema Jevrejima, dodeli neka vrsta ekskluziviteta (iako postoji reč Holokaust, koja se odnosi isključivo na taj zločin i koja zaslužno nosi zastrašujući prizvuk koji i treba da nosi), koji bi prime-na reči genocid na kolonijalna nameravana istrebljenja dovela u pitanje.

Za neke od najgnusnijih masovnih zločina, gde se žrtve broje milionima, poput zločina belgijskih kolonizatora u Kongu u vreme vladavine Leopolda II, postoji i dodatan razlog za nekorišćenje izraza genocid. Naime, uprkos gnusnosti i masovnosti izvršenih zlodela koje prevazilaze one koje su postojale kod nameravanih istrebljenja naroda, kod belgijskog terora nad stanovnicima Konga nedostaje namera fizičkog uništenja, već su milioni smrti bili posledica besomučnog radnog izrabljivanja. Slično je i sa pomorom domorodaca na američkom kontinentu usled njima do tada nepoznatih zaraznih bolesti koje su im doneli kolonizatori bez namere da prošire bolest, pa čak i ne znajući da je šire i u određenoj meri bivajući i sami pogođeni zarazama.

Konačno, ono što je takođe u značajnoj meri uticalo na to da se izbegava da se reč genocid koristi za zlodela kolonijalnih osvajača koja ispunjavaju sve sadržinske uslove da bi mogla da se nazovu genocidom je činjenica da su ta zlodela izvršena daleko pre inkriminisanja ovog dela, pa bi takva kvalifikacija, makar i u teorijske svrhe, predstavljala neku vrstu neformalne retroaktivne primene inkriminacije nastale 1948. godine (uprkos činjenici da sama Konvencija iz 1948. godine u preambuli konstatuje da je „genocid u svim periodima istorije nanosio velike gubitke čovečanstvu“).

S druge strane, u novije vreme se za neka skorija krivična dela olako koristi reč genocid, ne samo u literaturi i u običnom govoru, već i u sudskim kvalifikacijama. Sami smo i svedoci i žrtve olakog korišćenja ovog termina i, možemo slobodno reći, njegove zloupotrebe zarad ostvarivanja određenih političkih ciljeva.

Čini nam se da kada je reč o masovnim zločinima istrebljenja iz kolonijalne ere suština problema nije u tome kojim će nazivom biti označavani, već o tome da su nedovoljno poznati svetskoj javnosti, čak i stručnoj, a posebno onoj široj, i da treba raditi na širenju znanja o njima nezavisno od korišćenih naziva i kvalifikacija (mada je činjenica da tako snažna reč kakva je reč „genocid“ može mnogo da doprinese privlačenju pažnje javnosti i ukazivanju na težinu zlodela o kojima je reč). Cilj ovog članka je da pruži makar mali doprinos tom širenju znanja.

LITERATURA

- Bassiouni Cherif /2011/, *Crimes against Humanity, Historical Evolution and Contemporary Application*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Beal Baldwin /2014/, *An Examination of the Instability and Exploitation in Congo From King Leopold II's Free State to the 2nd Congo War, HIM 1990-2015*.
- Cassese Antonio /2000/, *The Martens Clause: Half a Loaf or simply Pie in the Sky?*, *European Journal of International Law* 11, № 1, 187–216.
- Docker John /2004/, *Raphael Lemkin's History of Genocide and Colonialism*, in: *Paper for United States Holocaust Memorial Museum*, Center for Advanced Holocaust Studies, Washington DC, dostupno na: [chrome-extension://efaidnbmnnnibpccpgclefindmkaj/https://www.ushmm.org/m/pdfs/20040316-docker-lemkin.pdf](https://efaidnbmnnnibpccpgclefindmkaj/https://www.ushmm.org/m/pdfs/20040316-docker-lemkin.pdf).
- Doyle Arthur Conan /1909/, *The Crime of the Congo*. London: Hutchinson & Co.
- Fenn Elizabeth A. /2000/, *Biological Warfare in Eighteenth-Century North America: Beyond Jeffery Amherst*, *The Journal of American History* 86, № 4, 1552–1580.

- Fenner Frank, Henderson Donald Ainslie, Arita Isao, Jezek Zdenek, Ladnyi Ivan Danilovich /1988/, *Smallpox and its eradication*. Geneva: World Health Organization.
- Gallito Hilary /2025/, A Usable Past: Raphael Lemkin on the Intersection of Colonialism, Religion, and Genocide, *Webster Review of International History* 5, № 2, 1–25.
- Häußler Matthias /2011/, From destruction to extermination: Genocidal escalation in Germany's war against the Herero, *Journal of Namibian Studies*, 10, 55–81.
- Hull Isabel V. /2003/, Military Culture and the Production of 'Final Solutions' in the Colonies: The Example of Wilhelminian Germany, in: *The Specter of Genocide, Mass Murder in Historical Perspective* (Gellately R., Kiernan B., eds.), Cambridge: Cambridge University Press, 141–162.
- Johnson Steven /2014/, King Leopold II's Exploitation of the Congo From 1885 to 1908 and Its Consequences, *HIM 1990-2015*.
- Lemkin Raphaël /1944/, *Axis Rule in Occupied Europe*. Washinton: Carnegie Endowment for International Peace.
- Lemkin Raphael /2012/, *Lemkin on genocide*, written by Raphael Lemkin, edited and introduced by Steven Leonard Jacobs. Lanham, Boulder, New York, Toronto: Lexington Books.
- Lippman Matthew /2002/, Genocide: The Trial of Adolf Eichmann and the Quest for Global Justice, *Buffalo Human Rights Law Review* 8, 45–121.
- Lösing Felix /2020/, *A Crisis of Whiteness in the Heart of Darkness, Racism and the Congo Reform Movement*, transcript Verlag, Bielefeld.
- Melber Henning /2024/, Colonialism, Genocide and Reparations: The German-Namibian Case, *Development and Change* 55, № 4, 773–799.
- Paunović Milan, Krivokapić Boris, Krstić Ivana /2023/, *Međunarodna ljudska prava*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Radisavljević Ivana /2024/, Nezastarevanje međunarodnih krivičnih dela u užem smislu, u: *Odnos međunarodnog krivičnog i nacionalnog krivičnog prava* (Škulić M. et al., ur.) Beograd: Udruženje za međunarodno krivično pravo, Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet, 575–588.
- Rakić Branko M. /2022/, Ustaški genocid nad Srbima – *dolus specialis* koji traje, *Časopis za političku teoriju i praksu „Napredak”* 3, № 2, 69–102.
- Roes Aldwin /2010/, Towards a History of Mass Violence in the Etat Indépendant du Congo, 1885–1908, *South African Historical Journal* 62, № 4, 634–670.
- Schabas William A. /2023/, *The International Legal Order's Colour Line: Racism, Racial Discrimination, and the Making of International Law*. Oxford–New York: Oxford University Press.
- Schabas William A. /2009/, What is genocide? What are the gaps in the convention? How to prevent genocide?, *Politorbis* 47, № 2, 33–46.
- Silvester Jeremy, Gewald Jan-Bart /2003/, *Words Cannot be Found, German Colonial Rule in Namibia: An Annotated Reprint of the 1918 Blue Book*. Leiden, Boston: Brill.
- Šuvaković Uroš V., Rakić Branko M. /2017/, Genocid i etničko čišćenje ili o odnosu dispozicije jednog međunarodnog krivičnog dela i jednog sociološko-politikološkog pojma, *Strani pravni život* 61, № 2, 59–75.
- Weisbord Robert G. /2003/, The King, the Cardinal and the Pope: Leopold II's genocide in the Congo and the Vatican, *Journal of Genocide Research* 5, № 1, 35–45.
- Zimmerer Jürgen /2024/, *From Windhoek to Auschwitz? Reflections on the Relationship between Colonialism and National Socialism*. Berlin, Boston: de Gruyter Oldenbourg.

Branko M. Rakić*

COLONIAL GENOCIDES

SUMMARY

In this paper, the author addresses the question of the justification and validity of using the term colonial genocides, as well as the place and significance of acts of extermination committed by colonial conquerors against the Indigenous peoples of the territories they seized, and the relationship and connection between the crimes of colonizers against colonized peoples and the Nazi genocides. The paper first raises the question of whether the qualification genocide can be applied to acts committed long before the term was legally defined and criminalized. The author notes that the term is applicable in a descriptive, phenomenological sense, whereas in the legal sense the situation is much more complex. The paper also observes that, starting with the very creator of the term genocide, Raphael Lemkin, various authors use the concept to describe a broader or narrower set of events—i.e., they understand it either more extensively or more restrictively. The author concludes that some of the most heinous crimes committed by colonial conquerors against Indigenous peoples cannot be called genocide because, although a significant portion of Indigenous populations was physically destroyed, the genocidal intent is absent. The paper also outlines the structural similarities between Nazi expansionism and colonialism, as well as between Nazi genocidal policies—especially the Holocaust—and colonial genocides. It then presents an overview of the genocide committed by German colonizers against the Herero and Nama peoples, the first genocide of the 20th century, considered the first modern genocide and a kind of precursor to the Holocaust.

Keywords colonizer, Indigenous peoples, extermination, crime, incrimination, convention, qualification, intent.

---

* University of Belgrade – Faculty of Law, branko.ius.bg.ac.rs, ORCID: 0009-0004-9551-2363.